

บทที่ 8

การค้าภายใน

8.1 การค้าภายใน

การค้าภายในประเทศส่วนใหญ่ในระบบรัตนโกสินธ์ตอนต้น มักดำเนินไปด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นส่วนมากกันมากในหมู่บ้านนั้น การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน หรือระหว่างเมืองต่อเมืองคงมีเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการคมนาคมที่ยังไม่เพียงพอ และค่าขนส่งคงแพงด้วยนั้นเอง อย่างไรก็ตามเหตุผลที่สำคัญกว่าก็คือ ทุกๆ หมู่บ้านสามารถผลิตเครื่องยังชีพในชีวิตประจำวันได้เอง จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องแลกเปลี่ยนแต่ในบริเวณที่มีแม่น้ำสายใหญ่ๆ ให้ส่วน และที่ราบตอนกลาง เป็นเขตที่มีการค้าคึกคักกว่าที่อื่น เพราะลำลองใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ¹

อย่างไรก็ตาม หากหมู่บ้านใดผลิตของเหลือใช้ก็จะนำขายแลกเปลี่ยนในกรุงเทพฯ มีตัวอย่างเช่นใน พ.ศ. 2381 ปลาล เก้าซ์ ได้พบเห็นว่ามีคนตามหัวเมืองได้นำสินค้าจากหัวเมืองมาขาย เช่นพลเมืองชาวปากลัดคือพวกลอย游 นำสินค้าไปขายที่บางกอก คือฟิน ได้แก่ไม้ท่าเดียวกับปากแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ไม่ได้ตั้งอยู่เต็มทั้งสองฝั่งทะเลใช้เป็นถ่านหุ่งข้าวที่มีคุณภาพดีมาก และใบจากสำหรับมุ่งหลังคากันนำมาร้านขายด้วย² ส่วนชาวครนายน ก ส่วนมากเป็นลาว พวคนี้มีอาชีพทำนาและขายของป่าเพื่อนำไปจำหน่ายยังบางกอก³ ส่วนที่ชัยนาท ชาวบ้านทำแพไม้ไผ่ป่าล่องไปขายที่อยุธยาและบางกอก เพราะไม่ไผ่ป่ามีคุณภาพดีกว่าไม้ไผ่เลี้ยง เพราะตัวมอดไม่กิน⁴

8.1.1 พ่อค้าจีนกับการค้าภายใน

ในสมัยรัตนโกสินธ์ตอนต้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้บ่งไว้อย่างชัดแจ้งว่า คนจีนมีบทบาทในการค้าภายในอาณาจักรเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือเข้า掌握บทบาทพ่อค้าในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าคนกลาง พ่อค้าย้อย พ่อค้าเร่ และพ่อค้าผูกขาดสินค้าส่งออก

ในฐานะของพ่อค้าคนกลาง ก็จะเห็นได้ว่า สภาสังคมไทยเอื้ออำนวยกว่าคือ สภาสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินธ์ตอนต้นนี้ประกอบด้วยชน 2 ชั้น คือ ชนชั้นปักษ์รองและสามัญชน หรือเรียกว่าชนชั้นนายกับชนชั้นไพร่ ความสัมพันธ์ระหว่างชนสองชั้นนี้มีความห่างกันมาก ชาวจีนได้เข้ามาเรื่อมซ่องว่า ระหว่างชนสองชั้นนี้ หายใจเดียวกัน ด้วยการเป็นพ่อค้าคนกลาง นำผลิตผลจากชาวนาชาวไร่ชาวสวนหรือสินค้าจากพ่อค้าต่างชาติมาบริการแก่ผู้บริโภค อุบลฯ นอกจากสังคมไทยจะเปิดโอกาสให้ชาวจีนแล้ว ชาวจีนก็ยังมีข้อได้เปรียบราชภูมิไทย และชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ อีกด้วยไม่ต้องเป็นไพร่และเป็นทาส จึงสามารถใช้เวลาประกอบอาชีพได้เต็มที่ ประกอบกับนิสัยของราชภูมิไทยไม่สนใจเรื่องการค้า สนใจแต่เฉพาะการเกษตรกรรมและรับราชการ ปัจจัยดังกล่าวเปิดโอกาสให้ชาวจีนเป็นพ่อค้าคนกลางได้โดยไม่มีราชภูมิไทยมาแย่งชั้น ทำให้การค้าตอกยุ่นในเมืองชาวจีนตลอดมา พ่อค้าคนกลางนี้ไม่เพียงแต่จะทำการค้าขายเองเท่านั้น ยังรับจ้างเจ้านายและขุนนางไทยทำการค้าขายแทนอีกด้วย ดังจะเห็นจากจดหมายของพระยาหารสมบัติฯ ถึงพระวิเศษฤทธิ์สำเร็จราชการเมืองฉะเชิงเทรา

...ค้าคุณหญิงใน ฯ พณฯ สมุหຄาโนมนอน
 เเงินให้หัวหลวงวารีชราษฎร์ (ชาวจีน) ออกรับไปช้อข้าว
 เปล็อก ได้ที่แขวงเมืองฉะเชิงเทรา 300 เกี้ยวเสก...
 บัดนี้คุณหญิงแต่งให้นายบุตร คุณเรือยา 6 วา 2 ศอก คำ 1 }
 อันเงิน คุณเรือยา 6 วา 2 ศอก คำ 1 }
 ออกรับไปบันทึกข้าว...⁵

ในระยะนี้เจ้านายและขุนนางนิยมใช้ชาวจีนทำการค้าขายแทนคนมากกว่าจะใช้ไพร่ชาวไทย จะเห็นได้จากคำให้การของย่าแดงคงดังนี้

...ฯ ข้าฯ เป็นพระญาญุนเทพสมุหบำนาญชัย
 ผู้ทรงคุณธรรม ให้การช่วยเหลือด้วยความดีด้วย
 นอกราชการใช้ให้อ้ายเหม็นดาว } ไปปล่อยญาขาย
 อันดี }

แทนตัวไพรء*

ที่เป็นเช่นนี้พระนอกรากษาจีนจะชำนาญด้านการค้า ซึ่งทำให้เจ้าของทุนได้กำไรแล้ว ยังมีอุปนิสัยอ่อนน้อมต่อผู้สูงศักดิ์ และรู้จักเอาใจด้วยการนำของชำร่วยที่มีราคาถูกนั้นเสมอ ๆ สำหรับฝ่ายขุนนางและเจ้านายไทยที่ให้ชาวจีนค้าขายแทนนี้ เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้ตนเอง คือได้ทั้งกำไรจากการค้าและของกำนัลที่มีราคาจากพ่อค้าจีน

ในฐานะของพ่อค้าย่อย จะเห็นว่าเส้นทางคมนาคมที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินธ์ตอนต้นได้แก่แม่น้ำลำคลอง พ่อค้าจีนเปิดร้านค้าย่อย ซึ่งส่วนมากเป็นแพตามริมแม่น้ำลำคลองที่สำคัญ คราว์ฟิร์ด (Crawfurd) กล่าวถึงสภาพของกรุงเทพฯ ในระยะต้นรัตนโกสินธ์ว่า “สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแพร้านค้าของชาวจีน”⁷ ในรายงานของหนังสือพิมพ์บางกอกกาเลนเดอร์ บอกว่า ประมาณว่าในกรุงเทพฯ มีแพร้านค้าของพ่อค้าจีนประมาณ 70,000 ร้าน เป็นระยะทางยาวถึง 6 ไมล์⁸ เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้น ร้านค้าย่อยมีจำนวนเพิ่มขึ้น มีทั้งแพที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำและร้านริมถนน ถนนที่สำคัญที่สุดในระยะนี้คือ ถนนไปสุตตลาดสำเพ็ง ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญที่สุดของกรุงเทพฯ สองข้างทางประกอบด้วยบ้านชั้นเดียว ก่อด้วยอิฐซึ่งใช้เป็นร้านค้าและที่พักอาศัยของพ่อค้าจีน เมื่อสร้างถนนจริญกรุงขึ้นใน พ.ศ. 2407 มีร้านค้าของชาวจีนสองฝั่งถนนเป็นระยะทางยาว 2 ไมล์ ร้านค้าย่อยเหล่านี้ขายผลิตผลทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะสินค้าจากประเทศไทย การค้าย่อยในระยะนี้อยู่ในมือชาวจีนเกือบทั้งหมด ประมาณว่าเศษเก้าสิบของแพร้านค้าเป็นของชาวจีน ซึ่งอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเป็นจำนวนมากกว่าครึ่งของประชากรในกรุงเทพ⁹

ในฐานะของพ่อค้าเร่ พ่อค้าจีนยังบริการผู้อุปโภคด้วยการนำสินค้าไปจำหน่ายถึงที่พัก จีนพ่อค้าเร่นี้จะพยายามเรือขึ้นลงอุบัติตามแม่น้ำลำคลองขายอาหารและสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน มีเรือจีนพ่อค้าเร่เป็นร้อย ๆ ลำ พาดขึ้นลงอุบัติทุก ๆ ชั่วโมง พ่อค้าเร่ชาวจีนนี้มีอยู่ทั่วไปทั้งทางบกและทางน้ำ การค้าระหว่างห้องถินในระยะ พ.ศ. 2393 จึงตกอยู่กับชาวจีน ผู้ซึ่งนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนหรือขายให้กับประชาชน พ่อค้าเร่จึงมีความสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ของราชภูมิ ราชภูมิที่อยู่ตามห้องถินในไทย เมืองหลวงสามารถได้รับสินค้าอุปโภคด้วยจากพ่อค้าเร่เหล่านี้¹⁰

กรณีพ่อค้าส่งออก เนื่องมาจากนโยบายการค้าของไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นการค้าผูกขาดภายใต้กฎหมายนอก แต่ในที่นี้หมายถึงการค้าผูกขาดภายใต้พ่อค้าต่างชาติไม่สามารถติดต่อกับชาวจีนได้ ทางรัฐบาลอังกฤษได้ขอเจรจาโดยทักษะทำสนธิสัญญาเบอร์นี่ เป็นผลให้รัฐบาลไทยเริ่มถอนตัวจากการผูกขาดการค้าเป็นลำดับมา โดยเปิดโอกาสให้พ่อค้าจีนทำการแทนมากขึ้นเรื่อยๆ ในระยะนี้พ่อค้าจีนแข่งขันประมูลการผูกขาดสินค้า ผูกขาดการผลิตสุราและผูกขาดการเก็บภาษีอากรกันมาก โดยจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้รัฐบาลเพื่อซื้อสิทธิในการออกใบอนุญาตค้าที่ตนผูกขาดตามชนบท เพื่อส่งเป็นสินค้าออกแต่ผู้เดียว¹¹ ในสมัยรัชกาลที่ 4 รัฐบาลทำการควบคุมพ่อค้าผูกขาดเหล่านี้อย่างใกล้ชิด พ่อค้าจีนต้องเพิ่มเงินมัดจำในการประมูล

ผู้ขายดินค้ามากขึ้น สินค้าบางชนิดมีพ่อค้าจีนเพียงหนึ่งหรือ 2 คน เท่านั้นที่ได้เป็นผู้ผูกขาด พ่อค้าจีนบางคนสามารถทำการผูกขาดสินค้าได้ถึง 90 ชนิด¹² การที่รัฐบาลไทยให้พ่อค้าจีนทำการผูกขาดสินค้าแทนนั้น สามารถขยายการผูกขาดได้กว้างขวางและทั่วถึง เพราะผู้ผูกขาดจะต้องไปสำรวจผลผลิตที่ตนจะผูกขาดก่อนแล้วมาประมูลเงินขึ้นต่อรัฐบาล และต้องรับผิดชอบในการรวบรวมผลผลิตของตน การซื้อ ก็ไปสำรวจผลผลิตนี้เป็นเหตุให้พ่อค้าจีนได้อภิสิทธิ์เหนือพ่อค้าต่างชาติอื่น ๆ ด้วย นั่นคือสามารถเดินทางค้าขายได้ทั่วเขตพระราชอาณาจักร¹³ การรับเป็นพ่อค้าผูกขาดแทนรัฐบาลนั้น ไม่เพียงแต่เป็นทางให้พ่อค้าจีนได้มีโอกาสสรับราชการกับรัฐบาลไทยเท่านั้น ยังเป็นทางที่ฟ่อค้าเหล่านี้แสวงหากำไร หรือผลประโยชน์ส่วนตัวเพิ่มมากขึ้น อาทิลักษณะค้าขายเป็นการส่วนตัว จัดราคาผลผลิตจากราชฎรโดยจ่ายตามราคาก็ต้นพอใจ และนำมายังพ่อค้าต่างชาติในราคางบประมาณกว่าทุนหล่ายเท่าเพื่อเอากำไร พ่อค้าผูกขาดสินค้านี้ สามารถควบคุมและกำหนดราคาในการซื้อขาย หรือส่งออกกับประเทศ การให้พ่อค้าผูกขาดทำการแทนรัฐบาลนี้เป็นผลดีต่อรัฐบาลที่ได้รับเงินประมูลจากเจ้าผู้ผูกขาดโดยรัฐบาลไม่ต้องลงทุนอะไร ในขณะเดียวกันเมินโอกาสให้พ่อค้าผูกขาดชุดรัชฎร ควบคุมราคานิสต้าตามต้องการ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงตรัสหนักกว่า พ่อค้าผูกขาดบางคนมีพฤติกรรมไม่ดี จึงโปรดให้ยกเลิก

การยกเลิกการผูกขาดสินค้าใน พ.ศ. 2398 มีผลกระทบกระเทือนต่อพ่อค้าผูกขาด จะเห็นได้จากปฏิริยาของพ่อค้าเหล่านี้ บางคนมีอาการหวาดกลัวว่าตนจะขาดรายได้ บางคนปลอมหนังสือของพระยาพระคอง เพื่อต่อต้านการค้าของชาวบุญโรป การยกเลิกนี้มีผลต่อพ่อค้าจีนทุกคน แต่เป็นการยกเลิกสิทธิผูกขาดสินค้าของพ่อค้าอิทธิพลใหญ่ ๆ เท่านั้น และเปิดโอกาสให้พ่อค้าจีนชั้นกลาง ๆ เข้าร่วมในการค้ากับชาวต่างประเทศ เช่น เป็นพ่อค้าคนกลาง เป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้า หรือพ่อค้าย่อย¹⁴

จะเห็นได้ว่า ในระยะรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ชาวจีน เป็นผู้ควบคุมการค้าภายในประเทศ ไว้ทั้งหมด นับตั้งแต่พ่อค้าคนกลาง พ่อค้าย่อย พ่อค้าเร่ พ่อค้าผูกขาดสินค้าส่งออกกับประเทศ ตลาดการค้าส่วนใหญ่จึงตกอยู่แก่ชาวจีน ปาลเลกัวร์เล่าถึงสภาพการค้าขาย และคนจีนในสมัยนั้นว่า

...พระองค์นั้นจึงสังเกต ได้ว่ามีหัวการค้า
อยู่ด้วยกันทั้งสิ้นจากเหนือจรด ใต้ลุ่วนแม่น้ำ
การค้าอ่อนไหว ไปทั่วค้าทอง แม่น้ำเป็นเส้นทาง

จราจรของเรือเป็นอันมาก ซึ่งนำสินค้ามาถ่ายลง
ในร้านค้า หรือคัดสินค้าในพระนครภายในประเทศ
การค้ามักจะดำเนินไปด้วยการแลกเปลี่ยน
สินค้ากันเสียเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะพวก
คนอินเดียแห่งหน¹⁵

แสดงให้เห็นว่า ชาวจีนเป็นผู้ประกอบการค้าขาย ขนส่งสินค้า และมีพ่อค้าจีนทำการ
ค้าขายอยู่ทั่วไป จึงกล่าวได้ว่าการค้าขายในประเทศไทยสมัยนี้อยู่ในกำมือของชาวจีนโดยสิ้นเชิง
เหตุใดชาวจีนจึงมีบทบาทในกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุก ๆ ด้าน¹⁶

1. นโยบายของรัฐบาล นอกจากจะไม่กีดกันจีนอยู่พื้นที่ประเทศแล้ว ชาวจีนที่อยู่
ภายในประเทศไทย ยังได้สิทธิเท่าเทียมกับราชภูมิไทย เช่นสามารถซื้อที่ดินปลูกบ้าน ตั้งร้านค้า
ทำไร่ทำการ ต่อเรือสินค้าภายในประเทศได้ นอกจากนั้นยังได้รับอภิสิทธิ์เหนือพ่อค้าต่างชาติ
กล่าวคือสามารถเดินทางไปทั่วพระราชอาณาจักรโดยไม่มีข้อห้าม

ในฐานะของความเป็นพลเมือง ชาวจีนยังได้รับการยกเว้นสักข้อเมื่อเป็นไพร์ ผิดกับชนกลุ่ม
น้อยอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่จำนวนชาวจีน ในประเทศไทยมีมากกว่าชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ที่เป็นดังนี้ เพราะเป็น
เหตุผลทางการเมืองของรัฐบาลไทยในระยะนั้น คือต้องการให้ชาวจีนช่วยเหลือเฉพาะด้านการค้า
เท่านั้น และเป็นพระรัฐบาลไม่ไว้ใจชาวจีน ไม่ต้องการให้เข้ามายุ่งในการปกครอง และเป็น
พระแรงงานไพร์ในระยะนั้นเพียงพอแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องเกณฑ์ชาวจีนมาเป็นไพร์ การที่ไม่
ต้องเป็นไพร์นี้เปิดโอกาสให้ชาวจีนมีเวลาประกอบอาชีพส่วนตัวได้ตลอดเวลา ซึ่งข้อนี้เป็นข้อที่
ชาวจีนได้เปรียบราชภูมิไทยด้วย นอกจากจะไม่เป็นไพร์แล้ว ชาวจีนยังไม่มีการขายตัวลงเป็นทาส
 เช่นราชภูมิไทย ทั้งนี้พระราชจีนมีความมานะอดทน มุ่มานะทำงานเพื่อหนี้ความยากจน จึงไม่มีชาว
จีนเป็นทาส สภาพสังคมไทยเช่นนี้ทำให้ชาวจีนได้เปรียบชาวไทย เพราะมีราชภูมิไทยจำนวนไม่
น้อยที่ต้องเป็นทาส ไม่มีสระที่จะประกอบอาชีพส่วนตัว ในขณะที่ชาวจีนใช้ข้อได้เปรียบนี้
ประกอบอาชีพจนสามารถควบคุมเศรษฐกิจของไทยในระยะนั้นไว้ได้ตลอดมา

2. ชาวจีนได้อภิสิทธิ์ในเรื่องต่างประเทศ กล่าวคือ การที่ไทยทำสัญญาการค้าอย่างเป็น
ทางการกับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้เกิดการตั้งกงสุลตูแลผลประโยชน์ของชาว
ต่างประเทศที่อยู่ในประเทศไทยขึ้น ชาวจีนสมัครเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาติกันมาก เพราะเห็น
ว่า กงสุลต่างชาติมีอำนาจและอภิสิทธิ์ด้านกฎหมายเหนือกว่ารัฐบาลไทย และหวังความคุ้มครอง

จากกงสุลต่างชาติ โดยเฉพาะในด้านการค้าของชาวจีน เมื่อพ่อค้าจีนซึ่งเป็นคนในบังคับของต่างชาติจะไปทำการค้า กงสุลจะมีจดหมายเข้ามาขอร้องเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยเรื่องความสะดวก และให้ความคุ้มครองพ่อค้าเหล่านั้น ซึ่งก็มีหลายโอกาสที่ชาวจีนเหล่านั้นทำผิดกฎหมาย ทำให้รัฐบาลไทยไม่สามารถจะควบคุมคนในบังคับต่างชาติได้ การที่กงสุลต่างประเทศให้ความคุ้มครองพ่อค้าจีนในทางที่ผิด เป็นการส่งเสริมให้พ่อค้าจีนมีภัยที่เพิ่มขึ้นเหนืออำนาจเจ้าหน้าที่ของไทย พ่อค้าจีนเหล่านี้ใช้อภิสิทธิ์ตักดูงผลประโยชน์ของตนเองจนสามารถควบคุมการค้าไว้ทั้งหมด

3. ในทางเศรษฐกิจโดยตรง ชาวจีนมีสิทธิ์ต่อเรือสินค้าภายในประเทศได้ นอกจากนั้น เรือสินค้าของพ่อค้าจีนสามารถเข้ามาค้าขายโดยเสียภาษีปากเรือในอัตราที่ถูกกว่าเรือสินค้าของชาติอื่น ส่วนพ่อค้าจีนในประเทศไทยสามารถส่งสินค้าออกโดยไม่ต้องเสียภาษี อภิสิทธิ์เหล่านี้ ส่งผลให้ชาวจีนทำการค้าขายหรือประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคงผิดกับชาวต่างชาติอื่น ๆ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เซอร์จอน บาร์ริง เข้ามาก่อแก๊กในสนธิสัญญา เพื่อให้พ่อค้าจีนได้รับอภิสิทธิ์เท่าเทียมพ่อค้าจีน

4. ชาวจีนรู้จักการรวมกำลังกันทางเศรษฐกิจ ด้านการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เริ่มตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นไปจนถึงระดับกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกัน เช่นจีนแต่จีว ซึ่งเข้ามารำมหาภิกิณกันมากในสมัยพระเจ้าตากสิน เนื่องจากพระองค์มีพระบิดาเป็นเจ็นแต่จีว จึงทรงสนับสนุนพากเจ็นแต่จีวมาอยู่เมืองไทยมาก และดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ส่วนชาวจีนที่มาตั้งหลักแหล่งมั่นคงภายในประเทศ ยังให้ความช่วยเหลือจีนใหม่ผู้อพยพเข้ามาโดยการช่างเป็นกุลีตามเมือง ตามไร่หรือโรงงานต่าง ๆ การช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ ชาวจีนจะช่วยเหลือพากพ้องของตนก่อนคนชาติอื่น เช่นการจะตั้งบ่อนการพนัน เจ้าของบ่อนจะเลือกชาวจีนเข้าทำงานในบ่อนตั้งแต่เป็นคนกำถั่ว คนเก็บเงิน จนกระทั่งเสียเงิน โดยอ้างว่าคนไทยไม่ชำนาญในการคิดคะแนนและคิดบัญชีเท่าคนจีน กิจการใดที่มีประโยชน์ชาวจีนจะสนับสนุนพากตนเท่านั้น และชาวจีนก็จะให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน อาทิในการเสนอรับเป็นเจ้าภาษี ชาวจีนจะเลือกจีนพากพ้องของตนเป็นผู้ถือหุ้นส่วนด้วย แสดงให้เห็นว่าผลกำไรจากการประมูลภาษีจะกระจายอยู่ในหมู่ของตน เกื้อกูลกันในหมู่ชาวจีน และการมีความสัมพันธ์กันทางอาชีพ เช่นจีนเป็นกุลี เป็นเจ้าของไร่ เจ้าของโรงงาน เป็นพ่อค้า ตั้งแต่พ่อค้าคนกลาง จนกระทั่งพ่อค้าผู้ส่งสินค้าออก เป็นการรวมกำลังกันทางเศรษฐกิจของชาวจีน ยกที่คุณต่างชาติหรือแม้แต่ราชภรัฐไทยจะเข้าแข่งขันได้ ดังเช่นเมืองราชการไทยสมัยหลังคิดจะแข่งขันกับชาวจีนโดยทำการค้าปล่า และขายถูกกว่าจีนผู้ส่ง แต่พ่อค้าจีนไม่รับซื้อของไทย กลับช่วยเหลือจีนผู้ส่ง แสดงให้เห็นว่าพ่อค้าจีนสนับสนุนชาวจีนด้วยกันเท่านั้น

5. สภาพสังคมไทยเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้าควบคุมเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยชาวจีนเริ่มเข้ามายังช่วงต้นของการเมืองไทยไม่สนใจการค้า และเมืองไทยก็หวังของอุดมสมบูรณ์ ราชภูมิจึงไม่แข็งแกร่งขึ้นกันในการประกอบอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่คือการก่อสร้าง ด้วยนิสัยที่ไม่แข็งแกร่งของราชภูมิไทยนี้ทำให้เสียเปรียบชาวจีน ไม่สามารถแข่งขันกับชาวจีนได้ด้วยแต่งานกรรมการซึ่งถือว่าเป็นงานสำหรับชาวจีน ด้านการค้าราชภูมิไทยไม่มีทุนทรัพย์ ความชำนาญและความสามารถเท่าเทียมชาวจีน สิ่งนี้จึงเป็นทางให้ชาวจีนเข้ามาใช้ความได้เปรียบนี้ผลประโยชน์ด้วยการเป็นกรรมการ พ่อค้าจนสามารถขยายฐานะเข้ามาเป็นชนนำในวงราชการไทยด้วย และสามารถควบคุมกิจการเศรษฐกิจไว้ทุกด้านตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนกระทั่งในปัจจุบัน

6. นอกจากนี้ชาวจีนยังมีกลวิธีต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพ อาทิการค้า พ่อค้าจีนรู้จักใช้จิตวิทยาเข้าช่วย เช่นพ่อค้าคนกลางจีนไม่เพียงแต่จะไปซื้อผลิตผลจากชาวนาชาวไร่ชาวสวนเท่านั้น แต่ยังนำของขวัญไปแจกเด็ก ๆ หรือนำข้าวจากเมืองหลวง หรือต่างประเทศไปเล่าให้ชาวไทยตามชนบทฟังด้วย สร้างความคุ้นเคยและเป็นกันเองระหว่างพ่อค้าจีนกับชาวไทย ทำให้การติดต่อซื้อขายกันสะดวกขึ้น นอกจากความเป็นกันเองแล้ว พ่อค้าจีนยังมีชั้นเชิงที่เหนือกว่ากล่าวคือเป็นนายทุนให้เกษตรกรไทยกู้เงิน ธรรมดาราชภูมิไทยไม่เคยมีทุนทรัพย์มากจึงมักจะกู้เงินจากพ่อค้าจีนเหล่านี้ไปใช้ในฤดูทำนา เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว นายทุนเงินกู้จะไปซื้อผลผลิตในราคากลางที่ต่ำกว่าห้องตลาด ราชภูมิไทยไม่มีอำนาจที่จะขึ้นราคามาได้ ด้วยวิธีการนี้ ราชภูมิไทยจึงอยู่ในฐานะถูกเอารัดเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา

นอกจากวิธีการเอาใจลูกค้าดังกล่าวแล้ว พ่อค้าจีนยังมีวิธีการต่าง ๆ ในการค้า เช่นพ่อค้าผูกขาดสินค้า ลักษณะค้าขายส่วนตัว เอาเปรียบผู้ซื้อสินค้าด้วยการโงงตาชั่ง ปลอมสินค้า เช่นนำใบชาใช้แล้วย้อมสีขาวเป็นใบชาใหม่ เอานำตาลชนิดเลวน้ำกับน้ำตาลชนิดดี แต่ขายในราคานิดเดียว พ่อค้าส่งนำตาลทรายใช้หราปนในนำตาล ขายแก่เรือพ่อค้าเมริกัน วิธีการเหล่านี้เป็นการเอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค และทำให้เสียเกียรติกูมิของประเทศไทยด้วย ซึ่งพ่อค้าจีนมักไม่คำนึงถึงพุทธิการณ์ เอาไว้ด้วยการเปรียบของพวกตนเช่นนี้

พ่อค้าจีนยังมีวิธีการเอาใจรักษาล และชั้นปักษ์รองอีกด้วย ชาวจีนมีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน เข้าพึ่งพาเจ้านายด้วยการนำของมากำนัล หรือช่วยเหลือทำการค้าขายแทน ทำให้ความ

สัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปักษ์รองและชาวจีนไก่ชิดกันขึ้น และชาวจีนมากได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นปักษ์รองในการประกอบอาชีพ อาทิ กรรมบังคุมทูลเสนอให้เป็นเจ้าภาษี เป็นต้น

8.1.2 การค้าขายภายในชุมชนทางภาคเหนือ

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการค้าขายภายในภาคเหนือของไทยมาแต่สมัยโบราณก่อนตั้งอาณาจักรสุโขทัย ได้แก่ พ่อค้าวัวต่าง คำว่าต่างเป็นคำกริยา แปลว่าบรรทุก วัวต่างก็หมายถึงวัวที่ใช้บรรทุกสินค้าหรือสิ่งของ โดยมีสินค้าหรือสิ่งของบรรจุอยู่ในภาชนะทำด้วยไม้ไผ่ ซึ่งเรียกว่า “ต่าง” วางไว้บนหลังวัวอีกทีหนึ่ง ต่างที่วางไว้บนหลังวัวมีด้านละ 1 ใบ โดยมีไม้เชื่อมต่อ กันเพื่อมิให้วัวเกิดการเจ็บปวด บนหลังวัวต้องมีหมอนหนุนไม้ค้ำต่างแล้วมีเชือกผูกมัดระหว่างต่างกับวัว เพื่อมิให้สั่งของตกในระหว่างเดินทาง¹⁷

บุคคลที่เป็นเจ้าของวัวต่าง เรียกว่า พ่อค้าวัวต่าง พ่อค้าวัวต่างเป็นชื่อหน้าในหมู่บ้านใช้เวลาว่างจากการเก็บเกี่ยวค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง แต่ก็ยังมีพ่อค้าวัวต่างบางคนซึ่งมีวัวต่างตั้งแต่ 30 ตัวขึ้นไป ไม่ทำงานเองแต่จ้างบุคคลอื่นทำงานเพื่อตัวเองจะได้มีเวลาค้าขาย เพราะรายได้จากการค้าขายดีกว่าการทำงาน ในการเดินทางพ่อค้าวัวต่างอาจรับจ้างขนส่งสินค้าหรือสิ่งของของบุคคลอื่น หรือนำสินค้าของตนเองไปขายก็ได้ หรือรับจ้างขนส่งสินค้าด้วย นำสินค้าของตนเองไปขายควบคู่กับการรับจ้างขนส่งสินค้าของบุคคลอื่น¹⁸

พ่อค้าวัวต่างมีฐานะเป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งนำสินค้าจากหมู่บ้านส่วนมากเป็นผลิตผลจากป่า หรือพืชผลเล็ก ๆ น้อย ๆ ในห้องถินของตนเอง นำมาขายให้แก่พ่อค้าในเมืองหรือคนในหมู่บ้านซึ่งตนเองเดินทางผ่านแล้วซื้อสินค้าสำเร็จรูป เช่น เสื้อผ้า ด้วย น้ำมันก้าด ไม้ขีดไฟ เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ตลอดจนอาหารเช่นเกลือ ปลาแห้ง นำไปขายในหมู่บ้าน หรือเส้นทางที่ตนเองเดินทางผ่าน สำหรับสินค้าประเภทเสื้อผ้าสำเร็จรูป เชือเพิง หรือเครื่องใช้สำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรม เพิ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญในการแลกเปลี่ยนในภาคเหนือประมาณกลางคริสตศวรรษที่ 19(1855) หลังจากที่อังกฤษได้เข้ามาบังคับให้ประเทศไทยและไทยเปิดการค้าขายอย่างเสรี

ในระยะเวลาก่อตั้งแต่กลางคริสตศวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสตศวรรษที่ 20 การค้าขายด้วยพาหนะวัวต่างได้กระทำการบ้านอย่างกว้างขวาง เพราะในระยะนี้ได้มีสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรมของยุโรปส่งเข้ามาขายในเมืองไทย ประกอบกับในภาคเหนือของไทยยังขาดการพัฒนาการคมนาคมทางบก วัวต่างจึงมีบทบาทสำคัญในการขนส่งสินค้า

ศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ คือเชียงใหม่ซึ่งเป็นแหล่งรวมสินค้า และกองการพาณิชย์มาจากการค้าที่มีความหลากหลายและรากฐานในพม่า นอกจากนี้ก็ยังมีพ่อค้าจีนอีกจำนวนมาก ที่เดินทางผ่านสายไหม ออกจากเชียงใหม่ได้เป็นศูนย์รวมสินค้าจากสถานที่ตั้งกล่าวแล้ว สินค้าจากกรุงเทพฯ ซึ่งส่องขึ้นมากับเรือตามลำน้ำปิง ก็มารวมที่เชียงใหม่ด้วย ศูนย์กลางการค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของภาคเหนือ ในระหว่างกลางคริสตศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสตศตวรรษที่ 20 คือ ท่าอ้อ (อยู่ในจังหวัดอุตรดิตถ์) ท่าอ้อเป็นศูนย์รวมสินค้าจากกรุงเทพฯ ซึ่งส่องขึ้นมาทางเรือตามลุ่มน้ำน่าน และผลิตผลจากห้องคีน ในหมู่บ้านบริเวณแพร่ น่าน พะเยา เชียงราย ซึ่งพ่อค้าวัวต่างนำม้าจ้างหarnay ที่ท่าอ้อ แล้วซื้อสินค้าจากกรุงเทพฯ ที่ท่าอ้อกลับไปขายยังหมู่บ้านของตนเอง¹⁹

การใช้พาหนะวัวต่างชนิดของและสินค้านี้ ได้กระทำมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย หรือกาลก่อนหน้านี้ ได้กลับคืนหรือเพร่หลายมากขึ้น ในระหว่างกลางคริสตศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสตศตวรรษที่ 20 หลังจากได้มีการสร้างทางรถไฟสายเหนือถึงเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2464 (พ.ศ. 1921) และ รัฐบาลก็ได้พยายามสร้างถนนเชื่อมเมืองเมือง หรือระหว่างสถานีรถไฟฟ้ากับเมืองซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป กลางคริสตศตวรรษที่ 20 รัฐบาลได้มีนโยบายสร้างถนนระหว่างเมืองกับหมู่บ้านให้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น การขยายตัวของการพัฒนาการคมนาคมทางบก มีผลกระทบให้พ่อค้าวัวต่างต้องเลิกอาชีพของตนเอง ทั้งนี้เพราะมีพาหนะรถยนต์เข้ามาขนส่งสินค้าและสิ่งของแทนวัวต่าง พ่อค้าวัวต่างภายหลังจากที่เลิกอาชีพนี้แล้ว ส่วนมากก็กลับไปประกอบอาชีพเป็นชาวนาในหมู่บ้าน²⁰

ในการประกอบอาชีพพ่อค้าวัวต่างนี้ นับว่าพ่อค้าเหล่านี้มีความสำคัญพอสมควร ทั้งนี้ เพราะฐานะของพ่อค้าวัวต่างดีกว่าชาวนาคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่ก็ร่ำรวยน้อยกว่าพ่อค้าในเมือง ถึงแม้ว่าพ่อค้าวัวต่างมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าชาวนาในหมู่บ้านเดียวกัน และมีประสบการณ์ในการเดินทางท่องเที่ยวมากกว่าชาวนาคนอื่น ๆ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้ช่วยในการพัฒนาความคิดของพ่อค้าวัวต่างมากนัก ความคิดของพ่อค้าวัวต่างยังมีลักษณะคล้ายชาวนาในชนบทคือมั่นในระบบอาชญากรรม ขาดความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ไม่กล้าที่จะย้ายถิ่นฐานจากหมู่บ้านเข้าสู่เมือง เพื่อขยายกิจการค้าของตนเองให้กว้างขวางขึ้น สำหรับการลงทุนก็ไม่ชอบกู้ยืมเงินจากคนอื่นมาลงทุนเหมือนพ่อค้าในเมือง พ่อค้าวัวต่างคิดว่าการยืมเงินคนอื่นมีความทุกข์อย่างยิ่ง²¹

8.1.3 สภาพการค้าภายในหัวเมืองปักภัยได้สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2433–34)

จากการแสดงประพัสสłemມາຢູ່ອົງກະຕາມເຈົ້າອຸ້ຫຼວງ ເມື່ອຮາວພ.ศ. 2433 ແລະ 2434 ນັ້ນ ทำให้ทราบว่า ราชภูมิไทยตามหัวเมืองชาบะເຜິ່ນຕະວັນຕົກນີ້

1

ทำการค้าขายเหมือนกับในชนบทอื่นของประเทศไทย กล่าวคือ ในเขตเมืองที่มีแม่น้ำไหลผ่าน และมีผู้คนตั้งบ้านเรือนก็จะมีการขายของกันจัดเป็นตลาดอย่างหนึ่ง นอกจากนั้น ยังมีตลาดอีกประ瘴ท หนึ่งที่เรียกว่า ตลาดนัดเป็นของชาวป่ากีบังคลา มีอยู่ การค้าอีกอย่างหนึ่งคือการค้าขายกับต่างเมือง ซึ่งส่วนมากก็ค้าขายกับเมืองใกล้เคียง บางครั้งก็ไกลออกไปถึงเมืองหลวงคือกรุงเทพฯ ก็มี ดังจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า

การค้าขายในตัวเมืองก็จะมีตลาดเป็นศูนย์กลางการค้าขาย แต่สินค้าและลักษณะของตลาดในเมืองต่าง ๆ นั้นมีลักษณะแตกต่างกันไปตามทรัพยากรของบ้านเมืองนั้น ที่ได้มีสินค้าประเภทใดมากก็นำเข้ามาขายกัน เช่นที่ตลาดเมืองสงขลา มีผ้าขายเป็นอันมาก และเป็นผ้าที่ทอจากชาวพื้นเมืองสงขลานั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงให้เหตุผลว่า เพราะรู้ว่าพระองค์ จะเสด็จมาจึงลงมือทอกันเป็นการใหญ่²² ส่วนที่ตลาดเมืองนครนั้น ก็มีการเอานาตานาลด์ ซึ่งชาวนครเรียกว่า “ฝังหบ” มาขายที่ตลาดกัน²³ ตลาดเมืองไซยาเป็น “ตลาดไไทย” มีลักษณะแตกต่างไปจากตลาดเมืองสงขลา คือไม่เป็นโรงແถวปูลูกติด ๆ กันเหมือนเมืองสงขลา ที่สงขลาเป็นตลาดของชาวจีน แต่ไซยาเป็นตลาดแบบคนไทย คือขายของหน้าเรือนหรือริมประตูบ้านเป็นระยะห่าง ๆ กัน สินค้าที่ขายที่ตลาดไซยาคือผ้าพื้นเมืองบ้าง ข้าวม้าราชวดบ้าง ยกให้ยกทองก็มี เป็นของทอในเมืองไซยา แต่ผ้าพื้นเมืองมีไม่มากเหมือนเมืองสงขลา สำหรับตลาดไซยาคือยังมีข้าวมือมากที่นำมาขาย²⁴ ตลาดที่เมืองพัทลุงกลับแตกต่างไปจากตลาดบ้านเมืองอื่น ๆ เพราะคนไม่ชอบซื้อขายกัน สภาพตลาดจึง “มีของขายกร่อย ๆ มีร้านค้าอยู่สักสองสามร้าน นอกนั้นก็ขายของสด มีคนมาซื้อขายสักสี่สิบห้าสิบคน มีของคนละกระจาดบ้าง ไม่ถึงคนละกระจาดบ้าง” ฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงบรรยายไว้ว่า “คนพื้นเมืองอยู่ข้างมักน้อยสันโธช เป็นแบบเหมือน ๆ กัน ไปเสียหมด ”ไม่สนใจการซื้อขาย ทำนาแต่พอไปแลกับข้าวเมืองสงขลาขึ้นมากิน ผ้าผุ่งก็หอนุ่งเองเพียงปีหนึ่งคนละสองผืน ไม่ซื้อขายกัน แล้วก็อยู่เปล่า ๆ 似นายแล้ว การซื้อขายจึงเกือบจะเรียกว่า “ไม่มีอันได้”²⁵

สำหรับตลาดที่หัวเมืองเชก เช่นที่เมืองตาก ดูคึกคักกว่ามาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงบรรยายไว้ว่า ดูร้านตลาดขายผ้าฝ่อนครีกครีรื่นแน่นหนาขึ้นมาก เมืองตากเป็นเมืองกำลังเจริญ ข้าวเกลือบวิบูรณ์ สินค้าเข้าออกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน นับว่าเป็นที่สองเมืองสงขลาได้ ที่ตลาดจีน ข้างริมปากน้ำก็มีตึกและโรงชีนอิกตั้งแต่ตลาดจีนไปจนกระทั่งถึงตลาดเชก มีหนทางริมแม่น้ำอยู่แต่เดิมนั้นเดี่ยวนี้ (พ.ศ. 2433) หมวดดูเรียนรู้กว่าแต่ก่อน บ้านเรือนก็เก็บจะติดต่อกัน²⁶ ตลาดที่เมืองชัยทั่งมีลักษณะเหมือนตลาดเมืองกลันตัน ขายผ้าและของกินปะปันกันประมาณ 50-60

ร้านผ้าในตลาดมีขามาก แต่ราคาแพงกว่าผ้าที่เมืองตานี เก็บผ้าห่อในเมืองยิหริ่งบ้าง ผ้าดอกมาจากสิงคโปร์บ้าง นอกจากนั้นก็มีหิน และกลักเหล็กวิเศษอย่างหนึ่งซึ่งเป็นของทำศื้อขายในเมืองยิหริ่งเงย²⁷

ตลาดอีกอย่างหนึ่งคือ “ตลาดนัด” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงหอดพระเนตรเห็นที่เมืองพัทลุง ทรงบรรยายไว้ว่า ตลาดนัดนี้เข้าจัดกันเว้นวันหนึ่งօกวันหนึ่ง ระยะทางอยู่ใน 7-8 ชั่วโมง สินค้าที่มานัดขายกันมีผลไม้และผักต่าง ๆ มากมาย จะมีพวงชาราตลาด(ในเมือง)ขึ้นไปรับลงมาขายในเมืองเสมอไม่ขาด²⁸

ส่วนการค้าขายกับต่างเมืองก็กระทำการกันอย่างกว้างขวาง เส้นทางที่ใช้ก็ทำทั้งทางบกและทางน้ำ แม้แต่ทางที่ทุรกันดาร สำหรับทางบกจะมีการจ้างคนหาน้ำสินค้าและจ้างช้างบรรทุกสินค้าไปจำหน่าย ส่วนทางน้ำก็อาศัยเรือล่องตามลำแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ สินค้าก็เป็นของป่าบ้าง เป็นผลไม้บ้าง หรือเป็นของช่างฝีมือ ที่เป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามบ้านเมืองของตน เช่น hairy เป็นสินค้าที่เมืองกระมีมากก็ได้บรรทุกช้างเข้ามาขายที่ชุมพร²⁹ สินค้าจากชุมพรก็มีหม้อข้าวซึ่งชาวบ้านที่ทำศาลา แขวงเมืองชุมพรทำขายแล้วจ้างคนหาน้ำไปขายที่เมืองกระ ได้ราคาดีคือ 100 ละ 12 เหรียญ ถ้าขายปลีกที่เมืองกระได้ใบละ 1 สลึง เป็นค่าจ้างหาน้ำ 2 บาท หาน 1 หานได้ 50 ใน ถ้าบรรทุกช้างก็จะได้ช้างละ 100 หม้อ ค่าจ้าง 4 บาท³⁰ ที่นั่นตลาดชุมพรนี้ ยังมีสินค้าที่ออกจากการหลังสวนที่มีชื่อคือทุเรียน ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระชนนฯไว้ว่า “เดรไปข้างไหนคงจะเห็นตันทุเรียนและได้กลินทุเรียนอยู่เสมอ ๆ”³¹ มีการนำออกไปขายจนถึงบ้านแหลมเมืองเพชรบุรี และที่หลังสวนยังมีมากพร้าวเป็นสินค้าไปจำหน่ายถึงกรุงเทพอีกด้วย บางทีก็มีลูกค้าที่หาบของไปขายทางเมืองระนอง มีทุเรียนกวน เป็นต้น หากลับรับເຄาด้วย ผ้าของต่างประเทศเข้ามายากเมืองระนองก็มีอยู่มาก

สำหรับสินค้าขายออกจาเมืองไซยา ก็เป็นของที่ได้จากป่าคือจำพวกไม้ ได้แก่ มาดไม้เคี่ยม สำหรับทำเรือพلوที่เข้าไปกรุงเทพฯ ปีหนึ่งถึง 300-400 ลำ เจ้าเมืองคือพระยาไซยาอง สันทัดในการค้าขายด้วย และได้ตั้งโรงต่อเรืออี้ยมจุนขาย ตันทุนละ 280 บาท ขายได้จำนวน 480-500 บาท เวลาเกิดข่าวแพง พระยาไซยาจะแนะนำให้ราชภูมิทำกระดาษไม้เคี่ยมขาย ราชภูมิก็พอใจและทำ

* ท่าศาลาอยู่ต่อ กับเมืองกระ

ติดต่อเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2434 (ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จประพาส) สินค้าไม้น้อยจากเมืองไซบะลีะ 2,000 แผ่น นอกจากนั้นก็มีหวยไถกระแขง และน้ำตาลมะพร้าว สุกร ก็เป็นสินค้าออกของเมืองนี้แต่ว่าน้อย ตลาดสินค้าส่วนใหญ่ก็คือกรุงเทพฯ ยกเว้นน้ำตาล จำหน่ายอยู่ในແຕບหัวเมืองปักษ์ใต้ด้วยกัน ส่วนสุกรและเบาหนังเมื่อมีของก็จะนำออกไปจำหน่าย ถึงสิงคโปร์³²

สำหรับการค้าขายต่างเมืองที่กาญจนดิช្យ คงมีอย่างกว้างขวาง เพราะปราภูมีเรือใหญ่些 เรือสิงคโปร์มาค้าขายอยู่ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระเนตรเห็นเรือสำราญและเรือเอียงจันลำใหญ่ ๆ จอดอยู่ถึง 8 ลำ จึงลงความเห็นว่ากาญจนดิช្យมีที่ทำน่าจะเป็นเมืองท่าค้าขายใหญ่โตได้ดีกว่าเมืองไซบะลีะมาก สำหรับสินค้าออกที่ออกจากเมืองนี้ เมื่อสมัยที่ยังไม่มีโทรศัพท์โดยสาร มีข้าวจำหานายออกจากเมืองมาก เรือที่ค้าขายในลำน้ำก็เดินขึ้นลงไม่ขาดสาย มีการบรรทุกข้าว กล้วย สุกรเป็น ห่วยได้ ข้าขันบรรทุกเกลือ บุน เยื่อเคย ด้วยผ้าขัน ไปแลก นอกจากนี้มาดเรือก็เป็นสินค้าใหญ่โตเหมือนเมืองไซบะลีะ มีกระดานไม้ตะเคียนไม้เคียม บังออกจากเมืองมาก นอกจากนั้นเรือที่มาค้าขายเมืองกาญจนดิช្យ มักแวรรับมะพร้าวที่กาญจนดิช្យด้วย³³

สำหรับหัวเมืองแขวง เช่นที่เมืองส่ายบุรีมีมะพร้าวเป็นสินค้าตรงไปขายยังกรุงเทพฯ ส่วนน้ำตาลโคนด เข้าไปขายเมืองสิงคโปร์ สำหรับข้าวไปขายเมืองกลันตันตั้งรังกานู นอกจากนี้มีเรือเห็นบรรทุกผักนิ่น ยาสูบ ยาแดง ปลาขันไปขายถึงป่าทองเมืองระแหง และเมืองรามัน ขال่อง บรรทุกดันบุกบ้าง ข้าวสารบ้างลงมา ส่วนเมืองยินธิริ่ง สินค้าที่ออกไปขายต่างเมืองได้แก่น้ำตาลโคนด ซึ่งมีเป็นอันมาก³⁴

8.2 การค้ากับต่างประเทศ

เมืองไทยในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อพิจารณาจากที่ตั้งแล้ว มีลักษณะเอื้ออำนวยต่อการค้าได้เป็นอย่างดี เพราะตั้งอยู่ระหว่างทางผ่านไปจีนกับอินเดีย เรือสินค้าจะเดินทางผ่านไปมาค้าขายในແຕບนี้จะต้องผ่านอ่าวไทย และตอนใต้ของไทย ครอบคลุมด้วยมีประสบการณ์ในการเดินทาง บอกว่าการเดินเรือเลียบอ่าวไทยให้ความปลอดภัยที่สุด เพราะอ่าวไทยไม่เคยเป็นแหล่งที่เกิดพายุหรือไต่ผุนเหมือนในทะเลจีน而已 นอกจากนี้สภาพของปากอ่าวมีท่าเรือที่เหมาะสมสำหรับเรือพ่อค้า สามารถแล่นเรือจากปากอ่าวเข้าไปตามแม่น้ำก็สามารถจอดทอดสมอได้ถึงกลางเมืองหลวงที่เดียว³⁵

เรื่องทำการค้ากับต่างประเทศนี้ ชาวไทยได้ปฏิบัติตามนานแล้ว แต่ครั้งสุโขทัย อยุธยา และชนบุรี ครั้นมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังเห็นความสำคัญของการค้าต่างประเทศยิ่งขึ้น จึงได้ดำเนินการค้าต่อเนื่องกันมา ทั้งนี้ เพราะสภาพของการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในสมัย ต้นรัตนโกสินทร์ มีส่วนทำให้เห็นคุณค่าของการทำการค้ากับต่างประเทศ ดังนั้นเหตุผลที่จะ ผลักดันให้ผู้ปกครองส่งเสริมและดำเนินการค้าได้แก่

1. รัฐบาลต้องการผลกำไรจากการค้ามาทำนุบำรุงประเทศ

ที่เป็นเช่นนี้ เพราะสภาพของบ้านเมืองหลังจากเสียกรุงแก่พม่า พ.ศ. 2310 แล้ว ไทยก็ พยายามกอบกู้อกราชคืนมา จนกระทั่งย้ายราชธานีจากชนบุรีมาที่ฝั่งกรุงเทพฯ แล้วใน พ.ศ. 2325 พม่าก็ยังคงยกทัพมารบกับไทยอีกถึง 20 ครั้ง ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก มิหนำซ้ำ ยังจะต้องใช้เงินในการฟื้นฟูประเทศอีก จึงทำให้รายได้แผ่นดินไม่เพียงพอที่จะทะนุบำรุงประเทศ แม้จะจ่ายเบี้ยหัวดแก่ขุนนางก็ไม่พอ จะเห็นได้จากพระราชบัญญัติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตอนหนึ่งว่า “เงินเก็บมาได้แต่ส่วยสาอกรก็พอใช้ทำนุบำรุงแผ่นดิน เหลือจึง เอกมาแจกเบี้ยหัวดก็ไม่ควรพอ ต้องเอาเงินกำไรตกแต่งสำราษมาเพิ่มอีกจึงพอใช้จ่ายไปได้ ปีหนึ่ง ๆ เงินคงคลังสะสมไว้ก็ยังไม่มี”³⁶

ฐานะทางการเงินในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็ยังร้ายหนักไปอีก จะเห็นได้ว่าทรงลดเบี้ยหัวด ขุนนางเกือบทุกปี บางครั้งลดลงครึ่งหนึ่ง บางครั้งลดลงสองในสาม บางครั้งจ่ายเป็นสิ่งของ เช่น ข้าวสาร หรือผ้าลาย แทนเงินตรา รัฐบาลจึงหาวิธีเพิ่มรายได้จากการค้าขายห้างภายใน และกับต่างประเทศ ขณะนั้นมีพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าการ พระคลัง ทรงมีหน้าที่จัดส่งเรือสินค้าหลวงไปขายกับต่างประเทศ และจัดสำเนาส่วนพระองค์ ออกไปค้าที่ประเทศไทยอยู่เสมอ ทรงได้กำไรจากการค้าจันพระบิดาเรียกว่า “เจ้าสัว” และ ได้นำผลกำไรมาใช้ในราชการรัชกาลที่ 2³⁷

2. รัฐบาลต้องการเพิ่มรายได้เพื่อนำมาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

พระมหาชัตติริย์ไทยแต่โบราณ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระศาสนา ทรงศรัทธาใน พระศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงยึดมั่นศรัทธาเสมอว่า พระพุทธศาสนาเท่านั้นที่จะปกปักรักษาชาติ บ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขได้ จึงทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างวัดวาอาราม บูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ตลอดจนโปรดให้มีการชำระพระไตรปิฎกเป็นต้น ซึ่งการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาดังกล่าว เห็นได้ว่าเป็นรายจ่ายก้อนใหญ่ที่เดียวของรัฐบาลยิ่งในรัชกาล ที่ 3 ด้วยแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา

อย่างแรงกล้า ทรงทำการปฏิสังขรณ์วัดถึง 60 วัด และได้สร้างวัดขึ้นใหม่ร่วมกับพระราชวงศ์ อีกถึง 5 วัด ฉะนั้น ต้องใช้พระราชทรัพย์เป็นจำนวนมาก วิธีที่จะหาพระราชทรัพย์ได้จำนวนมากก็คือ การค้ากับต่างประเทศนั้นเอง³⁸

๓. รัฐบาลต้องการนำผลิตผลที่เก็บจากส่วนออกจำหน่าย

เนื่องจากการปกครองระบบไฟร์ ทำให้รัฐบาลสามารถเกณฑ์ให้ไฟร์ส่งผลผลิตต่างๆ ได้ตามความต้องการ โดยที่รัฐบาลไม่ต้องลงทุนแต่อย่างใด ดังนั้นของป้าหมายอย่างที่เป็นสินค้าที่ชาวต่างประเทศต้องการ จึงถูกเรียกเกณฑ์ให้ส่งเป็นส่วนแก่รัฐบาลอยู่เสมอมา ส่วนที่จัดเป็นสินค้าออกที่ทำการยได้แก่ เรือ ครรช ผาง และดินบุก ฉะนั้นในบางเมืองที่จะต้องส่งส่วนเป็นส่วนเงิน แต่ความจำเป็นในการค้าต่างประเทศสำคัญกว่า รัฐบาลจึงให้ส่งส่วน เรือ หรือ ครรช ซึ่ง ใหม งาช้าง กระวน แทนส่วนเงินก็มี หรือกรณีที่ไฟร์ส่วนผ้าขาว แต่จัดหาไม่ได้ทางรัฐบาลก็อนุญาตให้ส่งส่วนเป็นผลเรือแทนผ้าขาวได้³⁹ เช่นนี้เป็นต้น

นอกจาก ส่วนอย่างอื่นได้แก่ รัง พริกไทย น้ำตาล จากจันทบุรี ดินบุกจากหัวเมืองทางใต้ งาช้าง มะนาวหวาน พองปลาหมึก เปลือกอบเชย ขี้ผึ้ง น้ำรัก ผ้ายนุน ป่าน ทองแดง ตินประสิว กระวนจากหัวเมืองทางเหนือ ส่วนเหล่านี้ถูกเก็บไว้ในพระคลังสินค้า เมื่อมีมากเหลือใช้จากราชการแล้ว จึงนำไปขายให้บรรดาฟองค้าต่างชาติ หรือบรรทุกเรือสินค้าหลวง ไปจำหน่ายยังต่างประเทศต่อไป⁴⁰

ลักษณะการค้าต่างประเทศของไทยสมัยรัตนโกสินธ์ตอนต้น

8.2.1 หน่วยงานควบคุมการค้า

หน่วยงานควบคุมการค้าในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง 3 มีลักษณะเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา ก่อนหน้า พระมหาภัตตริย์ทรงเป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดแต่เพียงพระองค์เดียวในการดำเนินกิจการ โดยมีพระคลังเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง พระคลังมีหน้าที่ว่าราชการกรมท่าและบังคับบัญชาการเงินทั้งที่เข้าในพระคลังและทั้งที่จ่ายราชการ บังคับจัดการภาษีอากรขนอนตลาดทั่วไป และบังคับศาลซึ่งชำระความเกี่ยวข้องด้วยพระราชทรัพย์หลวง เมื่อพระคลังต้องทำงานเกี่ยวกับการจ่ายและเก็บพระราชทรัพย์ ดังนั้นจึงมีหน้าที่ดูแลการแต่งสำเกาหลวงออกไปค้าขาย ทำให้พระคลังเป็นผู้กัวงขวางในหมู่ชาวต่างประเทศ จึงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับรองชาวต่างประเทศ บรรดาข้าราชการที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลชาวต่างประเทศก็ขึ้นอยู่กับพระคลัง พระคลังจึงมีหน้าที่สองอย่างคือ เป็นเสนอตัวว่าการคลัง และเป็นเสนอตัวว่าการต่างประเทศควบคุมกรมท่าด้วย⁴¹

สำหรับกรมท่า “ได้แบ่งเป็นกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวา กรมท่าขวาเป็นกรมที่ดูแลกิจการทางฝ่ายแขก และกรมท่าซ้ายเป็นกรมที่ดูแลกิจการค้าทางฝ่ายจีน กรมท่าได้รับการปรับปรุงในสมัยต่อ ๆ มา เมื่อมีชาวตะวันตกเข้ามาทำการค้าขายในเมืองไทยมากขึ้น กิจการค้ากับประเทศตะวันตกนี้ ในชั้นแรกได้จัดแยกเอาไว้รวมกับฝ่ายแขกบ้าง ฝ่ายจีนบ้าง มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภ拉ลัย ได้มีการตั้งเจ้าท่าฝรั่งขึ้นสำหรับพวกพ่อค้าจากประเทศตะวันตกโดยเฉพาะ⁴²

8.2.2 นโยบายการค้าต่างประเทศ

การค้ากับต่างประเทศของไทยในสมัยต้นรัตนโกสินธ์นี้ได้ยึดแนวทางการค้าแบบผูกขาดโดยระบบพระคลังสินค้า ซึ่งถือเป็นนโยบายการค้าที่มีความสำคัญต่อรัฐบาลไทย เพราะการผูกขาดการค้า นอกจากราชเป็นวิธีที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศ เช่นจากการเก็บภาษีและอำนาจในการเลือกซื้อก่อนแล้ว ยังเป็นวิธีที่ทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมการค้ากับต่างประเทศได้ใกล้ชิด และน่าจะเป็นการป้องกันไม่ให้พ่อค้าชาติใดชาติหนึ่งมีอิทธิพลในการค้าและการเมืองซึ่งจะเป็นอันตรายต่อกำลังของประเทศไทยได้

อนึ่ง เรื่องสิทธิในการเลือกซื้อก่อน ซึ่งรัฐบาลถือว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องควบคุมอาชญากรรมทั้งบังต้องเลือกซื้อสินค้าที่รัฐบาลต้องการหรือต้องพระราชบัญญัติของพระมหากษัตริย์ พากพ้อค้าชาวต่างประเทศก็จำใจต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่ห้ามการไทยวางแผนไว้ และในทางปฏิบัติบรรดาพ่อค้าจากประเทศตะวันตกทั้งหลายก็รู้ดีว่า สินค้าประเภทใดที่เป็นที่ต้องการ และมักจะนำของมาขายหรือกำหนดให้ทั้งราชสำนักและเจ้านักงาน โดยเฉพาะสินค้าจำพวกอาชญากรรม ภัยคุกคาม การให้ของกำลังน้ำเงินได้รับการตอบแทนเกินราคากลางของที่ถวายซึ่งดึงว่าถูกบังคับซื้อ จะเห็นได้ว่านโยบายการค้าต่างประเทศของไทยเป็นปัญหาสำคัญที่ประเทศตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษพยายามขอเจรจาแก้ไขมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภลัย⁴³

8.2.3 ผู้ประกอบการค้า

ผู้ประกอบการค้าก็คือบุคคลกลุ่มเดียวกันกับผู้ประกอบการค้าในสมัยอยุธยาซึ่งได้แก่เจ้านาายและชุนนางต่าง ๆ นั่นเอง นอกจากนั้นก็มีข้าราชการหัวเมืองและพ่อค้าจีน ในสมัยรัตนโกสินธ์ตอนต้น พระมหากษัตริย์เป็นผู้ควบคุมการค้ากับต่างประเทศด้วยตนเอง บันทึกของปาลเลกัวร์ซึ่งบอกว่า ทรงมีสำเนาใหญ่ร้าว 12 สำเนา เดินทางไปมาค้าขายกับประเทศไทยไม่นับเรือแบบบุญโปรปักษ์พระองค์ทรงจัดส่งไปทำการค้าที่สิงคโปร์กับเกาะชวา⁴⁴ พระราชวงศ์

ที่เห็นเป็นตัวอย่างก็ได้แก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะดำรงพระยศเป็นพระเจ้า-สุกยาเรื่องกรณีเจชภูมิดินทร์ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าการกรมพระคลัง มีอำนาจบังคับบัญชากรรมท่า ทรงมีหน้าที่จัดส่งเรือสินค้าหลงไปค้าขายกับต่างประเทศ ปราภูหลักฐานในพระนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ตอนหนึ่งว่า “ในเวลาหนึ่งเจ้ายังและข้าราชการที่มีทุนรอนพอจะแต่งสำเภาไปค้าเมืองจีนได้ ก็แต่งสำเภาไปค้าขายด้วยกันโดยมากพระองค์ก็ทรงแต่งสำเภาไปค้าขายในส่วนพระองค์อีกส่วนหนึ่งต่างหาก”⁴⁵

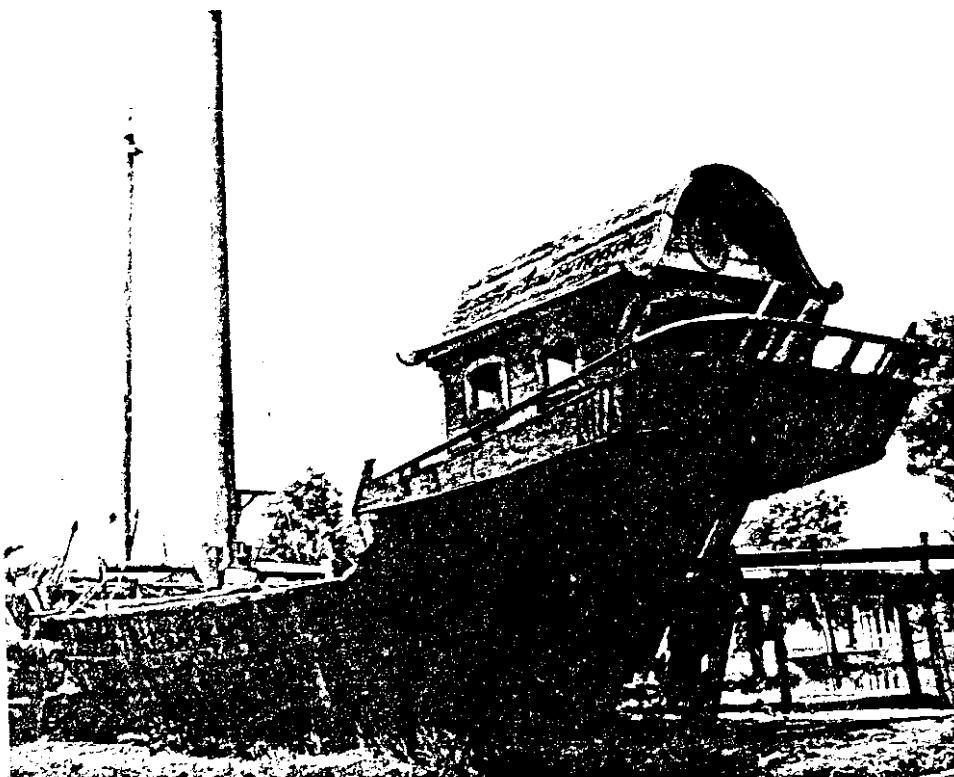
ตัวอย่างกรณีขุนนางทำการค้า ก็ได้แก่ เสนนาบดีตรากูลบุนนาค ตรากูลนี้ได้ควบคุมกระทรวงที่สำคัญ คือกลาโหม พ.ศ. 2325-2431 ควบคุมพระคลัง พ.ศ. 2365-2428 การควบคุมสองกระทรวงนี้ทำให้ตรากูลบุนนาคมีอำนาจและมีความมั่งคั่งอย่างมาก ทำให้พวกขุนนางตรากูลบุนนาคใช้ตำแหน่งหน้าที่ราชการแสวงหาผลประโยชน์ โดยการแต่งตั้งเรือสินค้าออกไปค้าขายกับต่างประเทศอยู่บ่อยๆ เช่น พ.ศ. 2365 พระยาสุริวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) แต่งกำปั้นมาลาพระนคร บรรทุกสินค้าไปขายที่เมืองมาเก๊า มีหลวงทุทธิสำแดง เป็นนายเรือ นอกจากนี้ขุนนางตรากูลนี้ยังได้แต่งเรือสำเภาของตนไปค้าขายยังประเทศต่างๆ โดยเฉพาะกับจีนอีกด้วย⁴⁶

นอกจากนี้ก็ยังมีหลักฐานว่ามีเจ้ายที่มีทุนทรัพย์หลายคนมีสำเภาเป็นของตนเองแต่เรือไปค้าขาย ณ ต่างประเทศกัน เช่น สำเภากรมพระราชวังบวรสถานมงคล สำเภาเจ้ากรรม-ขุนเสนาธรัถ สำเภากรมขุนพิทักษ์มนตรี สำเภาพระองค์เจ้าทินกรเป็นต้น⁴⁷ ส่วนพวกขุนนางก็มีมากมาย มีหลักฐานอยู่ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ได้แก่ สำเภาทับทิมของพระยาครีพพัฒน์ สำเภาหูสูงของพญาโกษา สำเภานานาไม้และสำเภาแดงปากปลาเป็นของพระเสน สำเภานางนา กเป็นของพระอิน กำปั้นเทพโภสินทร์เป็นของจมีนไวยราษฎร สำหรับขุนนางที่เป็นชาวจีนก็มี เช่น สำเภาจีนเหลือของพระยาโซภีก บรรทุกฝ่าง พฤกษาไทย ไม้แดง รง ดีบุก นอร์มาต ส่วนพระสงฆ์วารีมีสำเภา ๖ ลำได้แก่ สำเภาเงียบ สำเภาสิจัย สำเภาลิแหง สำเภาหองชา สำเภาลิหัน สำเภาลิซุ่น สำเภาหัง ๖ น้ำบรรทุกดีบลี เป็นต้น⁴⁸ ขุนนางตามหัวเมืองทึ่งได้แก่ ขุนนางเมืองท่าค้าขายของไทยนั่นเองคือ เจ้าเมืองนคร เจ้าเมืองสงขลา เป็นต้น เจ้าเมืองทั้งสองนี้มีหน้าที่ต้องค้าสำเภาลงด้วย ฉะนั้นจึงถือโอกาสค้าสำเภาส่วนตัวของตนเองด้วยเช่นกัน⁴⁹

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าผู้เป็นเจ้ายัง ขุนนาง ข้าราชการ ตลอดจนพ่อค้าจีน บุคคลเหล่านี้ ที่ได้มีส่วนทำงานราชการเกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศ เข้ากับความสามารถทางผลประโยชน์ให้ตนเองไปพร้อมๆ กับหน้าที่ราชการด้วย

8.2.4 เรือที่ใช้ในการค้า

เป็นเรือที่ต่อด้วยไม้ มี 3 ประภาก็อ เรือสำเภาจีน เรือสูปแบบแขก และเรือกำปั่น แต่เรือสำเภาจีนเป็นที่นิยมกันมาก เพราะไทยทำการค้ากับจีนเป็นส่วนใหญ่ จึงนิยมสร้างเรือเดินทางเลือกแบบเรือสำเภาจีน ลักษณะของเรือเป็นรูปเรือตัวกง ชื่อเป็นเรือ 2 เสา ห้องแบนทาสีสวางหน้าราหุศรีจะเชี่ยวบ้าง แดงบ้าง ปากกว้างประมาณ 5-7 วา โดยทัวไปแล้ว เรือสำเภาจีนมีรูปร่างอุ้ยอ้าย แล่นช้า แต่กินน้ำตื้น และบรรทุกสินค้าได้มาก ความแข็งแรงอยู่ในเกณฑ์ดี ใบเรือเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดใหญ่ ทำให้การหันไปลดไปง่าย แต่ละครั้งเปลืองแรงและเวลามาก⁵⁰

ภาพสำเภาจีนในสมัยรัชกาลที่ 3

จากสมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2525). หน้า 13. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ. 2525

เรื่อสำเนาของไทยต่อโดยชาวจีนที่อยู่ในเมืองไทย บริเวณที่ใช้ต่อเรือคือริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะบริเวณตั้งแต่ปากคลองผดุงกรุงเทพมหานครถึงบางกอกแหลม และบริเวณเมืองท่าชายฝั่งทะเลและวันออกและทางภาคใต้ ได้แก่นครศรีธรรมราช สงขลาและปัตตานี คู่ต่อเรือมีทั้งของหลวงและของเอกชน ไม่ที่ใช้ต่อเรือได้แก่ไม้ตะเกียงทอง ไม้สัก ไม้เกียม ไม้พะวา ไม้มะเกลือ และไม้หามกราย

ความนิยมในการต่อเรือสำเนาแบบจีนได้ลดน้อยลงไปในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการต่อเรือกำบังแบบฝรั่งขึ้นใช้ เนื่องจากเรือกำบังแบบฝรั่งมีรูปร่างเพรียวและมีความเร็วสูงกว่าเรือสำเนาแบบจีนเกือบ 2 เท่า จึงทำให้เกิดความนิยมต่อเรือแบบกำบังขึ้น ใช้แทนสำเนาจีนมากกว่าแต่ก่อน⁵¹

8.2.5 เจ้าหน้าที่ประจำเรือ

เจ้าหน้าที่ประจำเรือเป็นคนจีนเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา (ดูเรื่องการค้ากับต่างประเทศในสมัยอยุธยา)

8.2.6 ภาษีการค้า⁵²

รายได้ส่วนหนึ่งของรัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือภาษีการค้า ซึ่งจะต้องนำมาใช้ในการทะนุบำรุงประเทศ ฉะนั้น เรือค้าขายทั้งต่างประเทศและในประเทศไทยจะต้องเสียภาษีการค้าในรูปแบบต่าง ๆ แต่ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะภาษีการค้าที่เก็บจากเรือต่างประเทศเข้ามาขายในอาณาจักรไทยเท่านั้น ซึ่งได้แก่ภาษีปากเรือ (จังกอบเรือ) หรือภาษีเบิกร่อง ภาษีสินค้าขาเข้า ภาษีสินค้าข้อออก และภาษีผ่านด่าน

ก. ภาษีปากเรือ (จังกอบเรือ)

ภาษีชนิดนี้เก็บตามปากเรือที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขาย ในสมัยรัตนโกสินทร์ นักค้าใช้อัตราเดียวกับอยุธยา แต่คงมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ดังนี้ในปลายอยุธยา เรือทุก ๆ ลำ จะต้องจ่ายค่าเรือ瓦ละ 1 บาท ต่อมารีอุทกคำที่กว้างเกินกว่า 6 ศอก จะต้องจ่ายค่าเรือ 6 บาท ทั้งนี้รวมทั้งเรือของชาวต่างชาติด้วย ต่อมาก็เริ่มเก็บตามความกว้างของปากเรือ ตามรายละเอียดในตารางดังนี้

ตารางที่ ๓ พิกัดอัตราค่าภาษีปากเรือ*

ขนาดปากเรือ	ค่าปากเรือเก็บรวม	หมายเหตุ
4 วาขึ้นไป	12 บาท	เป็นเรือประเภทเพื่อนบ้านไปมา ค้าขาย เป็นประจำ เช่นจีน
4 วาขึ้นไป ในสมัยรัชกาลที่ ๒	20 บาท	เป็นเรือประเภทไกล ๆ นาน ๆ เข้ามาติดต่อ ค้าขายครั้งหนึ่ง
เรือใบสามเสา	80 บาท	
เรือใบสองเสาครึ่ง	40 บาท	
เรือสำเภาจีน	40 บาท	ไม่คำนึงถึงขนาดของเรือ
เรือสินค้ามลายู	130 บาท	ไม่คำนึงถึงขนาดของเรือ
เรือสินค้ายุโรป	118 บาท	ต้องเสียค่าจอดต่างหากอีก

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐาน จากการบันทึกของพ่อค้าชาวโปรตุเกสได้ระบุถึงการเสียภาษีปากเรือของพวกราชาที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทยในช่วงนั้นว่า

เรือกว้าง 18 ฟุต (12 ศอก) จะต้องเสียภาษีเป็นทองคำ 1 แท่ง หนัก 25 บาท เท่ากับ 3 ชั้ง 15 ตำลึง ส่วนพนักงานเรือเสีย 1 ชั้ง 15 ตำลึง 2 บาท 2 ละลึง รวมเป็น 5 ชั้ง 10 ตำลึง 2 บาท 2 ละลึง หรือ 442 บาท 2 ละลึง

เรือกว้าง 24-30 ฟุต จะต้องเสียภาษีเป็น 2 เท่า ส่วนพนักงานเรือเสีย 2 เท่า รวมเป็น 9 ชั้ง 15 ตำลึง 2 บาท หรือ 782 บาท

เรือกว้าง 30-36 ฟุต จะต้องเสียภาษีเป็นทองคำแท่งมีน้ำหนักตามที่กล่าวมาแล้วเป็น 3 เท่า และในส่วนพนักงานก็เสีย 3 เท่า เช่นกัน รวมเป็น 13 ชั้ง 2 บาท 2 ละลึง หรือ 1042 บาท 2 ละลึง

* กดจาก เกียรติศักดิ์ วงศ์มูกดิ, “สภาพการค้าของไทย พ.ศ. 2325–2398,” ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ, พ.ศ. 2523, อัตสำเนา, หน้า 95.

ถ้าเป็นเรือสำเภาที่มีเสากระดอง 3 เสา เสียภาษีความกว้างของปากเรือ 6 ฟุต ต่อ 80 บาท
ถ้าเป็นเรือมีเสากระดอง 2 เสา ก็เสียเพียงครึ่งหนึ่ง

จากลักษณะการเก็บภาษีปากเรือเช่นนี้ ทำให้พวงพ่อค้าชาวญี่ปุ่นประวัตากไม่พอใจ การนำสินค้าเข้ามาขายต้องเสียภาษีอย่างแพงแล้ว รัฐบาลยังบังคับซื้อสินค้าในราคากูก การเก็บภาษีปากเรือก็ไม่เสมอภาคกัน จึงทำให้อังกฤษต้องส่งทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาไมตรี และสัญญาค้าขายกับไทย ในพ.ศ. 2369 หลังจากทำสัญญากับอังกฤษแล้วรัฐบาลไทยจึงได้เปลี่ยนระเบียบการเก็บภาษีปากเรือเสียใหม่ พ่อค้าต่างชาติที่จะเข้ามาค้าขายในเมืองไทย ต้องเสียภาษีปากเรือ ดังนี้ ถ้ามีสินค้าเข้ามาขาย เสียค่าปากเรือว่าละ 1700 บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าไม่มีสินค้าเข้ามาขาย เสียค่าปากเรือว่าละ 1500 บาท ค่าปากเรือนี้ รวมค่าภาษี และค่าธรรมเนียมอื่น ๆ ทั้งหมด นอกจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังทรงให้กำหนดรายละเอียดในพิกัดอัตราค่าปากเรือผ่านด่าน แบ่งย่อยเก็บตามเขตส่วนของว่าอีกด้วย* เช่น

กำปั้น	瓦หนึ่ง 21 ชั่ง 5 ตำลึง ศอกหนึ่ง 5 ชั่ง 6 ตำลึง 1 บาท
	คีบหนึ่ง 13 ตำลึง 2 升
1700	นิ้วหนึ่ง 4 ตำลึง 1 บาท 2 升 เพื่อง 433 ไฟ

แยกสั่งดังนี้

พระราช วังหลวง	瓦หนึ่ง 13 ชั่ง 15 ตำลึง
	ศอกหนึ่ง 3 ชั่ง 8 ตำลึง 3 บาท
	คีบหนึ่ง 1 ชั่ง 14 ตำลึง 1 บาท 2 升
	นิ้วหนึ่ง 2 升 3 บาท 升 เพื่อง 533 ไฟ

เจ้า พนักงาน	瓦หนึ่ง 1 ชั่ง 5 ตำลึง
	ศอกหนึ่ง 6 ตำลึง 1 บาท
	คีบหนึ่ง 3 ตำลึง 2 升
	นิ้วหนึ่ง 1 บาท 266 ไฟ

*ที่มา จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1190 เลขที่ 7 อ้างใน เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา, เรื่องเดิม, หน้า 97.

จะเห็นว่าในสมัยนี้ได้มีการจัดตั้งพิกัดอัตราเก็บภาษีไว้อย่างละเอียด แม้แต่ส่วนของ
瓦ก์เก็บทั้งสิ้น เพื่อผลประโยชน์และรายได้ของประเทศ

ข. ภาษีสินค้าข้าม海

เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากพ่อค้าต่างชาติควบคู่กับการเก็บภาษีปากเรือ ในสมัย
อยุธยานั้น จะเก็บร้อยละ 3 จากพ่อค้าที่นำเรือเข้ามาค้าขายเป็นประจำ เก็บร้อยละ 5 สำหรับ
เรือที่นาน ๆ มาค้าขายครั้งหนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 2 เก็บภาษีสินค้าข้ามทุกชนิด ร้อยละ 8
แต่ถ้าสินค้ามาเรือของประเทศไทยได้ลดภาษีร้อยละ 2 คือ ต้องเสียภาษีข้ามเข้าร้อยละ 6 เท่านั้น
แต่ครั้นเมื่อไทยได้ทำสัญญาการร่วมกันอังกฤษในพ.ศ. 2398 ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ และภาษี
ข้ามภูมิเปลี่ยนเป็นเรียกเก็บภาษีศุลกากรจากสินค้าในอัตรา ร้อยละ 3 เท่านั้น เป็นอันว่า
ภาษีข้ามหลัง พ.ศ. 2398 ไทยเรียกเก็บได้ร้อยละ 3 ของราคасินค้า

ก. ภาษีสินค้าข้ออก

เป็นภาษีที่เก็บจากพ่อค้าที่ซื้อสินค้าในเมืองไทย เพื่อนำออกไปจำหน่ายยังต่าง
ประเทศ จากหลักฐานปรากฏว่า มีการกำหนดพิกัดอัตราภาษีสินค้าต่าง ๆ ดังนี้*

ภาษีหางเสือ	บรรทุกลงเรือไปขายนอกตัวละ	17 ตำลึง 2 บาท
ภาษีกระวน	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหาบละ	3 ตำลึง 2 บาท
ภาษีตีบุก	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหาบละ	3 บาท
ภาษีเกลือ	บรรทุกลงเรือไปขายนอกเกวียนละ	2 บาท
ภาษีครั่ง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหาบละ	1 บาทสิ่ง
ภาษีฟาง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหาบละ	1 บาท
ภาษีไม้แดง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหาบละ	3 สลึง
ภาษีนอร์มาต	บรรทุกลงเรือไปขายนอกชั่งละ	2 สลึง
ภาษีปรง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหาบละ	1 สลึง 481 ไฟ
ภาษีเข้าสัตวรรณ	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหาบละ	1 สลึง

* คดจาก เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดा, เรื่องเดิม, หน้า 99.

ภาษีข้าว	ขายในประเทศ	ข้าวเปลือกเกวียนละ	2 บาท
		ข้าวสารเกวียนละ	4 บาท
	ขายนอกประเทศ	ข้าวเปลือกเกวียนละ	4 บาท
		ข้าวสารเกวียนละ	8 บาท

ภาษีน้ำตาลทราย

น้ำตาลทรายขาว ห้าบละ 2 สลึง }
 น้ำตาลทรายแดง ห้าบละ 1 สลึง } ลักษณะขายปรับเป็น 2 เท่า

ภาษีสินค้าดังกล่าวเป็นภาษีสินค้าของหลวง ซึ่งพระคลังสินค้าเป็นผู้ดำเนินการซื้อขาย ส่วนสินค้าที่อนุญาตให้ซื้อขายได้โดยเสรี แต่ต้องเสียภาษี ตามพิกัดอัตราภาษีดังนี้*

รังนก	เสียภาษีร้อยละ	20 บาท
หนังเนื้อขนาดใหญ่	เสียภาษีร้อยเป็น	8 บาท
เกล็ดปลาฉลາด (สีขาว)	เสียภาษีห้าบละ	6 บาท
เกล็ดปลาฉลາด (สีดำ)	เสียภาษีห้าบละ	6 บาท
เอนกวาร์	เสียภาษีห้าบละ	4 บาท
ถุงแห้ง	เสียภาษีห้าบละ	2 บาท
เนื้อสัตว์ตากแห้ง	เสียภาษีห้าบละ	2 บาท
“กะบูช” ปลา	เสียภาษีห้าบละ	1 บาท 2 สลึง
ไม่มะเกลือ	เสียภาษีห้าบละ	1 บาท สลึง
ไม้จันหอม	เสียภาษีห้าบละ	1 บาท
“เชลาต” ปลา	เสียภาษีห้าบละ	1 บาท
กระดูกช้าง	เสียภาษีห้าบละ	1 บาท
หนังกระเบื้อง	เสียภาษีตัวละ	1 บาท
สำลี	เสียภาษีห้าบละ	2 สลึง
หมาก	เสียภาษีห้าบละ	1 สลึง

* ก็ตจาก เมียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา, เรื่องเดิม, หน้า 100.

เขากวางตากแห้ง	เสียงภาษาชีหابลະ	1 สลึง
หางนกยูง	เสียงภาษาชีอันละ	640 เบี้ย
เปลือกไม้	เสียงภาษาชีหابลະ	480 เบี้ย

๑. ภาษีผ่านด่าน

เป็นภาษีอีกประเภทหนึ่งที่เก็บจากพวงพ่อค้าที่นำสินค้าเข้ามาขาย จากเรือ และเกวียนหังทางน้ำและทางบก โดยมีโรงภาษีตั้งอยู่ตามเส้นทางคมนาคม โดยตรวจเก็บภาษีตลอดเวลา ด้านศุลกากรที่สำคัญมี 2 แห่ง คือ ที่ปากลัด และที่กรุงเทพ พิกัดอัตราการเก็บภาษีผ่านด่านนี้ตามกฎหมาย เก็บร้อยละ 10 นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานการเก็บภาษีที่ด่านปากลัดดังนี้*

เรือ	[	ขึ้น 2 ตำลึง		
		ล่อง 2 ตำลึง 2 บาท	]	รวม 4 ตำลึง 2 บาท

สำเกาจีนขึ้น 1 ตำลึง ล่อง 1 ตำลึง 2 บาท รวม 2 ตำลึง 2 บาท

เรือเงมิงไหหลำ ลำละ 3 ตำลึง

เรือบักน์ได้ ช่องกระจาก ลำละ 2 บาท 2 สลึง

เรือใบจันทบูรณ์ สองขา ลำละ 2 บาท

เรือบันทุกงาปี ลำละ 1 บาท

เรือไม่มีสินค้า 2 เสา 2 สลึง เสาเดียว 1 สลึง

เรือบันทุกปรง จันทบูรณ์ปาก 6-8 ศอก ลำละ 2 สลึง, 4-5 ศอก ลำละ 1 สลึง

ค่าเจ้าพนักงานตรวจ 2 บาท เปิกร่อง 2 สลึง เปี้ยเลี้ยง 2 บาท

ค่าธรรมเนียม 3 บาท

จะเห็นว่าพิกัดอัตราภาษีผ่านด่านนั้นแตกต่างกัน แล้วแต่ขนาดของพาหนะ และสินค้าที่บรรทุก จากลักษณะการเก็บภาษีผ่านด่านนี้ ทำให้พ่อค้าประชาชนเดือดร้อน เพราะจะต้องจอดให้ด่านตรวจหลายแห่งกว่าจะถึงตลาด ทำให้เกิดความไม่สะดวกต่อพ่อค้าประชาชน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงให้ยุบด่านรวมกับเจ้าภาษีเสียทุกแห่ง เพื่อความสะดวกต่อการบริหารการปกครอง

*ดัดจาก เกียรติศักดิ์ วงศ์มูกดา, เรื่องเดิม, หน้า 102-103.

8.2.7 ประเทศไทยทำการค้า : ประเทศไทยตะวันออก และประเทศไทยตะวันตก

ก. การค้ากับประเทศไทยตะวันออก

1. การค้ากับประเทศไทย

การค้ากับประเทศไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ใช้รูปแบบเดียวกับครั้งสมัยอยุธยา กล่าวคือเป็นการค้าแฟรงค์อยู่ในระบบของการทูต หรือเป็นแบบบรรณาการ กล่าวคือ คณะทูตที่นำเครื่องราชบัตรณาการไปถวายยังราชสำนักจีน จะได้รับอนุญาตให้นำสินค้าไปขายและซื้อสินค้าในจีนได้ การซื้อขายนั้นจะต้องทำกันที่ท่าเรือหรือเมืองท่า หรือสถานที่ที่รัฐบาลจีนกำหนดไว้ สำหรับเรือไทยที่บรรทุกสินค้าไปกับเรือราชทูตไม่ต้องเสียภาษีเข้า-ex หรือข้ออก ในขณะที่รัฐบาลจีน เรือสินค้าไทยที่จอดอยู่เมืองกว่างตุ้ง เมื่อจำหน่ายสินค้าแล้วเดินทางกลับเมืองไทยก่อน โดยอาศัยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพัดในรวมเดือนพฤษภาคม โดยซื้อสินค้าจากจีนกลับมาด้วย เมื่อลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง จึงเดินทางไปยังกว้างตุ้ง เพื่อรับคณะทูต พร้อมด้วยสินค้าไทยไปจำหน่ายอีกและหากลับก็จะบรรทุกสินค้าจากเมืองจีนกลับมาจำหน่ายที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง⁵³ ดังนั้นเรือสินค้าหลวงที่ไปติดต่อกันขายกับจีน จึงได้รับการยกเว้นภาษี เช่นเรือสินค้าหลวงภักดีวนิช ได้รับการยกเว้นจังกอบปากเรือเป็นต้น

เรือสินค้าที่ไปค้าขายกับประเทศไทยล้วนแต่เป็นเรือขนาดใหญ่เกือบทั้งสิ้น ส่วนเรือที่ส่งไปค้าขายที่เมืองใหม่เป็นเรือขนาดย่อม 40 ลำ บรรทุกสินค้าหนักประมาณ 112,000 หาน ประเทศไทยเป็นตลาดสินค้ารายใหญ่ของไทย ซึ่งจะขายสินค้าได้ปริมาณมากกว่าตลาดอื่น ๆ และยังขายได้ราคาดีมีกำไรเป็นเท่าตัว เช่น กระวน รัฐบาลซื้อหานละ 120-140 บาท จำหน่ายในประเทศไทยหานละ 280-300 บาทเป็นต้น⁵⁴

ในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงสั่งเรือขนาดกลางไปค้าบังเมืองท่าต่าง ๆ ของจีนทุกปี เป็นจำนวน 10-12 ลำ เมืองท่าเหล่านี้ได้แก่ กวางตุ้ง เชียงไฮ เอมุย กินดอง ใหม่ ไซเกี้ยน และเลียงโง⁵⁵ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกับรัชกาลก่อน ๆ แต่ความสัมพันธ์กับจีนดูจะรุ่งเรืองมากเพราะในปี 2373 มีเรือไทยเข้าไปขายในเมืองเชียงไฮ นิงโป พูเจา กวางตุ้ง และเอหมิงถึง 89 ลำ ปริมาณสินค้าที่ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศลดลงรัชกาลที่ 3 นี้ประมาณ 39,000 ตัน ส่งไปยังจีนประมาณ 32,500 ตัน นอกนั้นส่งไปยังสิงคโปร์ ปีนัง ชวา มาลายู และอินเดียเป็นประจำทุกปี จะเห็นได้ว่าสมัยนี้แม้จะมีพ่อค้าชาวญี่ปุ่น มาติดต่อกันขายด้วย แต่ไทยก็ยังคงนิยมค้าขายกับจีน⁵⁶

ในสมัยรัชกาลที่ 4 การติดต่อกันขายกับจีน เริ่มลดความสำคัญลงหันนี้เพราะว่าจีนประสบความวุ่นวายในประเทศ คือทำทรงครามกับอังกฤษ ฝรั่งเศส และเกิดการปฏิวัติฝรั่ง ทางไทยก็เริ่มติดต่อกันขายกับญี่ปุ่นต่อมาด้วย ดังนั้นความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนเริ่มลดลงไปเรื่อยๆ และในที่สุดก็ยกเลิกการสั่งบรรณาการไปจีมก้อง พระเจ้ากรุงจีนในสมัยต่อมา

สินค้าออกที่ไทยบรรทุกเรือสำเภาไปจำหน่ายที่เมืองจีนนั้นได้แก่ ครั้ง ดีบุก ตะกั่ว ฝาง กฤษณาเปลือกโคงกง ไม้พะยูง ฝ้าย ชาช้าง เขาวัว หนังวัว เขากะบือ หนังกระบือ นอแรด กวาง เสือดาว จันทน์ชามด ข้าว หมาก ปลาเค็ม น้ำตาล เครื่องเทศได้แก่ พริกไทย กระวน กานพลู เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปิกนกกระเต็น หางนกยูง รังนก ดีบลี ปรง ไม้แดง สมอ หางเสือ ไม้กระดาん ประดุจ และเรือสำเภาที่ต่อในเมืองไทย ซึ่งเป็นสินค้าที่จีนต้องการมาก เพราะคุณภาพของไม้ที่ใช้ต่อเรือแข็งแรงทนทานและมีราคาถูก⁵⁷

สินค้าจากเมืองจีน ได้แก่ ผ้าลาย ผ้าแพรจีน ผ้าฝ้าย เครื่องแก้ว เครื่องกระเบื้อง เครื่องลายคราม เครื่องเหล็ก ปืนใหญ่ ปืนยาว ผ้าแดง และผ้าเขียว แท่งเหล็กกล้า ผ้าขันสัตว์ ในชา แป้งสาลี สนุ่ว กระจอก แวนดา ดินปืน ตะปู สารสัม การบูน หม้อทองคำ ทองและเงิน หมึกจีน ยาสัน นาพิกาพกแขวน หีบประดับมุกจากญี่ปุ่น รูปปั้น อบเชย ทองแดง แผ่นนูห้องเรือ ดาบปลาญปืน เหล็กวิลลส์ ลูกตะกั่ว⁵⁸

2. การค้ากับหมู่เกาะอินเดียตะวันออกและเมืองท่าบริเวณช่องแคบมะละกา

การค้ากับเมืองท่าบริเวณดังกล่าว มีความเจริญรุ่งเรืองมาก เนื่องได้จากการสั่งเรือไปค้าขายยังเมืองท่าต่างๆ มากขึ้น เมืองท่าเหล่านี้ได้แก่ กลันตัน ตรังกานู ปะหัง หมู่เกาะเรียว สิงคโปร์ ปีนัง ปัตตาเวีย เชมาเรัง เชลิบอน ปาเล้มบัง และปอนติอัค โดยเฉพาะที่สิงคโปร์นั้น การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์มีความเจริญขึ้นมาก นับจากพ.ศ. 2362 ซึ่งเป็นปีที่อังกฤษสถาปนาสิงคโปร์เป็นสถานีการค้า การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์ในระยะเวลาหนึ่ง ได้ขยายวงกว้างทั้งทางด้านคุณค่าและปริมาณ กล่าวคือภายในระยะเวลา 6 เดือน มีเรือจากไทย 21 ลำมาค้าขายที่สิงคโปร์ นอกจากนี้ยังมีเรือสำเภาหลวง ซึ่งตามปกติจะแล่นตรงไปกลับกัตตา หรือบอมเบย์ ก็ได้เวลาที่ท่าเรือสิงคโปร์ เพื่อขายสินค้าประเภทดีบุก พริกไทย และน้ำตาลในปลายรัชกาลที่ 2 เรือสินค้าไทยที่เดินทางไปค้าขายที่สิงคโปร์เพิ่มจำนวนมากขึ้นเห็นได้จาก พ.ศ. 2366 มีเรือสำเภาไทยไปค้าขายที่สิงคโปร์ 27 ลำ ในปีต่อมาคือในพ.ศ. 2367 จำนวนเรือได้เพิ่มเป็น 44 ลำ ประมาณพ.ศ. 2369 สิงคโปร์ได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าของไทยในแถบหมู่เกาะอินเดียตะวันออก⁵⁹

เรือสินค้าที่ใช้ในการค้าขายกับสิงคโปร์นั้น เป็นเรือสำราญขนาดเล็กกว่าที่ใช้เดินทางไปค้าขายยังเมืองอั่มมิง และกว้างตู้ง ขนาดน้ำหนักของเรือประมาณสองถึง 350 ตัน และที่ใช้อยู่โดยทั่วไปเป็นเรือขนาด 150-200 ตัน เรือแต่ละลำในแต่ละเที่ยวสามารถบรรทุกสินค้ามีมูลค่าถึง 3,000 ถึง 5,000 สินค้าเหล่านี้มีดีบุก พริกไทย น้ำตาล ข้าวสาร ข้าวเปลือก ยาสูบ ครั้ง ไม้ฝาง เกลือ น้ำมันมะพร้าว และอื่น ๆ ซึ่งเป็นสินค้าหลักที่สิงคโปร์ซื้อจากไทย

นอกจากไทยจะให้ความสำคัญต่อการค้าทางเรือกับสิงคโปร์เป็นพิเศษแล้ว ไทยยังทำการค้ากับเมืองท่าอื่น ๆ ทางตอนสมุนไพรด้วย เช่นมะละกา และปีนังเรือสำราญที่ใช้เดินทางค้าขายในบริเวณนี้มีทั้งเรือสำราญที่เป็นของหลวง และเรือสำราญของฟองค์เอกชน บรรดาฟองค์ชาวจีนในกรุงเทพฯ มักจะทำการค้ากับเมืองท่าต่าง ๆ ของมาเลย์ เกาะชวา และสุมาตราอยู่เสมอ โดยส่งเรือไปปีหนึ่ง ๆ ประมาณ 30-40 ลำ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ปรากฏหลักฐานว่า มีเรือสำราญหลวงเดินทางไปค้าขายที่เมืองบาหลีโดยพระยาสวัสดิวารี รับพระบรมราชโองการให้แต่งสำราญมีจีนกึกเป็นนายลำสินค้าที่เรือสำราญบรรทุกไปขายในครั้งนั้น มีรังนก กระวนน้ำตาลทราย งาช้าง นอระมาต เรือ ปีกนก ดีบุก ใหม ครั้ง ผ้าแพร และฝาง สินค้าที่ซื้อบรรทุกกลับมา มีกาแฟ ยาสูบ เนื้อและหนังวัว นอกจากนี้ยังมีสินค้าจากอังกฤษและอินเดีย เช่นผ้าขนสัตว์ และเครื่องแก้ว ซึ่งสินค้าเหล่านี้เป็นที่ต้องการของตลาดในประเทศไทยมาก⁶⁰

การค้าระหว่างไทยกับเมืองท่าทางแหลมมาเลย์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 2 อาจกล่าวได้ว่า ไทยได้เปรียบดุลการค้า เมื่อพิจารณาจากปริมาณสินค้าเข้าและสินค้าออกตามที่เขียนไว้เบอร์นี้ได้บันทึกไว้ในตอนปลายพุทธศักราช 2363 ไทยสั่งสินค้าออกไปขาย ยังสิงคโปร์ มะละกา และปีนัง รวม 1,128,785 รูปี ในขณะที่ไทยซื้อสินค้าเข้าเพียง 699,339 รูปี นับว่าไทยได้เปรียบดุลการค้าระหว่างประเทศไทย 429,446 รูปี ในสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐบาลลดการส่งสินค้าไปขายยังสิงคโปร์และมาเลย์ลงไป ซึ่งอาจจะเป็นเพราะไทยให้ความสำคัญต่อการค้ากับจีนเป็นหลัก นอกจากนี้รัฐบาลไทยจะไม่เพิ่มการค้ากับสิงคโปร์และมาเลย์ แต่การค้าทางเรือยังคงมีต่อ กันอยู่ เพราะสินค้าจำพวกข้าว ยาสูบ ยังคงเป็นสินค้าที่สิงคโปร์ และเมืองท่ามลายูต้องการรวมทั้งงาช้าง ซึ่งคาดว่ามีการส่งออกเป็นประจำด้วย⁶¹

3. การค้ากับเขมรและญี่ปุ่น

การคิดต่อค้าขายกับเขมรและญี่ปุ่น นี้ ไทยได้แต่งสำราญไปขายที่เมืองอาเกียน กำปงโสม เต็กเซียง เขมาในเขมรและเมืองไซ่ง่อน เมืองโปโล และเมืองเว้ในเมืองญี่ปุ่นทุก ๆ ปี โดยจะส่งเรือสำราญขนาดเล็ก และมีจำนวนน้อยคือประมาณ 20-50 ลำ เหตุที่

รัฐบาลไทยค้าขายกับญวนและเขมรไม่มากนัก โดยเฉพาะกับญวน ก็เนื่องมาจากการแรกของญวนคงพอใจที่จะซื้อของจากจีนโดยตรงมากกว่า ประการที่ 2 เรือสินค้าจากไทยถูกเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในอัตราที่สูง และประการสุดท้ายก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนไม่ราบรื่น และเสื่อมทรามมากในสมัยรัชกาลที่ 3 อย่างไรก็ต้องรัฐบาลไทยก็ยังเห็นความสำคัญในการค้ากับญวน เพราะสินค้าที่มีค่าบางอย่างที่เงินต้องการ อาจซื้อด้วยเงิน เช่น เสื้อใหม่ดิบ เป็นต้น ดังนั้นจึงมีการส่งเรือสำเภาไปยังเมืองท่าต่าง ๆ ของญวนเป็นประจำทุกปี⁶²

๗. การค้ากับประเทศญี่ปุ่นตะวันตกและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าของไทย

๑. การค้ากับโปรตุเกส

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ชาวะตะวันตกต้องเป็นธุระกับการสองครัมในทวีปยุโรปเงื่อนสมัยพระเจ้าโนเบลินท์หนึ่ง แต่กระนั้นก็ยังมีเรื่องของชาวยุโรปมาค้าขายที่กรุงเทพฯบ้างนาน ๆ ครั้ง เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ฝรั่งชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับไทยสมัยรัตนโกสินทร์คือโปรตุเกส หลักฐานของไทยปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า เมื่อพ.ศ. 2329 โปรตุเกสได้ส่งทูตเข้ามาถวายพระราชสาส์นพักอยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณ 2 เดือน ก็กลับพร้อมด้วยพระราชสาส์นตอบ ความสัมพันธ์กับโปรตุเกสในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น เป็นเรื่องที่รัฐบาลไทยขอความช่วยเหลือทางอาชญาและทหารจากโปรตุเกส ส่วนโปรตุเกสก็เต็มใจช่วยเหลือ และได้ขอให้ทางไทยยินยอมให้ตั้งโรงสินค้าของโปรตุเกสในเมืองไทยได้ ซึ่งทางไทยก็ยินดี นี่แสดงถึงได้มีการเจรจาค้าแล้วทางพระราชสาส์น เมื่อพ.ศ. 2329 ถึงความต้องการที่จะตั้งโรงสินค้าของโปรตุเกสในเมืองไทยแล้ว⁶³

ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดให้แต่งเรือหลวงชื่อมาลาพะนนคร หลวงสุรสาครเป็นนายเรือ ควบคุมเรือออกไปค้าขายยังเมืองมาเก๊า ซึ่งอยู่ในอารักขาของโปรตุเกส ผู้ว่าการเมืองมาเก๊า ซึ่งเป็นชาวเมืองโปรตุเกสได้อำนวยความสะดวกในการค้าขาย เมื่อเรือมาลาพะนนครกลับกรุงเทพฯ ผู้ว่าการเมืองมาเก๊าได้แต่งทูต ชื่อ คาร์ลอส เดอซิลเวรา (Carlos De Silveira) คุณเครื่องราชบัตรณาการมาถวาย ขอเจริญทางพระราชนมตรีในพ.ศ. 2361 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ทรงต้อนรับด้วยความยินดี เพราะไทยเองต้องการหาซื้อปืนไรักรษาพะนนคร ซึ่งถ้ามีสัมพันธ์ไมตรีกับโปรตุเกส หาซื้ออาวุธปืนได้สะดวกขึ้น คาร์ลอสได้บรรทุกสินค้าเข้ามาจำหน่ายในเมืองไทยตอนนั้นด้วย และได้ขอซื้อน้ำตาลทรายไปขายที่เกาะหมาก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ทรงอ่านว่าความสะดวกเป็นอย่างดี คือโปรดให้ลดค่าธรรมเนียมเรือของคาร์ลอส และจัดให้พัก

ที่เรือนหน้าบ้านพระยาสุริวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) และได้รับพระราชทานเบี้ยเลี้ยงเดือนละ 2 ชั่ง คาร์ลอสจำหน่ายสินค้าเสร็จแล้ว ก็ซื้อน้ำตาลทรายให้เรือบรรทุกไปขายที่เกาะหมาก ส่วนตัวคาร์ลอสยังอยู่ในกรุงเทพฯ

ทางฝ่ายไทย ในขณะเดียวกันก็ได้โปรดให้ พระยาสุริวงศ์มนตรีแต่งเรือกำปั้นมาลา-พะนนครบรรทุกสินค้า ให้หลวงฤทธิ์สำแดงเป็นนายเรือ และถือหนังสือพระยาสุริวงศ์มนตรี ไปถึงผู้ว่าเมืองมาเก๊า ขอให้ช่วยจัดซื้อปืนคาบศิลา และหะนุบำรุงการจำหน่ายสินค้าที่หลัง-ฤทธิ์สำแดงคุณมาด้วย ซึ่งทางเจ้าเมืองมาเก๊าได้ดูแลจัดการเป็นอย่างดี คือช่วยให้จำหน่ายสินค้าได้และจัดหาของที่ทรงพระประสงค์ได้ให้เงินรายวันแก่หลวงฤทธิ์สำแดงเหมือนอย่างหลวงสุรสาคร และได้ยกค่าธรรมเนียมเมืองมาเก๊าให้ ต้องเสียแต่ค่าธรรมเนียมปากเรือที่เจ้ากรุงปักกิ่งตั้งขุนนางจีนมากับน้ำเรือกเก็บอยู่ เจ้าเมืองมาเก๊าได้มอบปืนคาบศิลา 400 กระบอก ให้หลวงฤทธิ์สำแดงเข้ามาาราคาภรากละ 8 เหรียญ⁶⁴

คาร์ลอสพากอญี่ในกรุงเทพฯ จนถึงเดือน 11 ขึ้น 5 ค่ำ ปีเถาะเอกสาร พ.ศ. 2362 จึงกราบถวายบังคมลากลับไป การที่คาร์ลอสพากอญี่ในกรุงเทพฯ นานนั้นเพื่อให้เรือบรรทุกสินค้าไปขายที่เกาะหมาก และรับสินค้าเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ อีกเที่ยวหนึ่ง เมื่อรับซื้อสินค้าในกรุงเทพฯ บรรทุกเต็มเที่ยวที่ 2 แล้วจึงลากลับ นอกจากนั้นคาร์ลอสคงจะเคยสืบสวนสินค้าที่ซื้อขายในกรุงเทพฯ เพื่อหากำไรจากการค้าขายแต่ละครั้ง และเคยทำไมตรีให้คุณเคยชอนพอกับชาวไทยเป็นทางให้โปรตุเกสไปมาค้าขายได้โดยสะดวก

ในพ.ศ. 2363 พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสโปรดฯ ให้เจ้าเมืองกัว (Goa) ในอินเดีย ซึ่งเป็นอุปราชของโปรตุเกส ทำร่างข้อสัญญาทางพระราชมิตรกับประเทศไทยเป็นสัญญา 23 ข้อ มอบให้คาร์ลอส เดอ ซิลเวรา เข้ามาอึก ขอให้คาร์ลอสเป็นกงสุลเยอรมน และขอพระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนให้卡ลอสอยู่ โดยปักเสาของโปรตุเกสด้วย ขอให้เสนานดีของไทยพิจารณาสัญญาทุกข้อด้วย ถ้าไม่ชอบใจก็ให้แก้ไขตามที่เห็นสมควร ขณะนั้นไทยกำลังต้องการเครื่องคานตราดจากต่างประเทศ ไทยจึงยอมทำหนังสือสัญญาทางการค้าและยอมให้มีกงสุลในกรุงเทพฯได้ ในพ.ศ. 2363 ความในสัญญาว่า "ไทยกับโปรตุเกสจะเป็นมิตรที่ดีตอกัน จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะเรื่องการเดินเรือไปมาค้าขาย ประชาชนทั้งสองฝ่ายจะได้รับความสะดวกทางการค้า ทางทะเล ทางบก ทางแม่น้ำลำคลอง พ่อค้าชาวโปรตุเกสจะต้องยอมเสียภาษีตามกฎหมายเดียวกันของไทย อนุญาตให้โปรตุเกสตั้งกงสุล และโรงร้านเก็บสินค้าในพะนนครได้ อนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาได้ทั่วราชอาณาจักร ประชาชนทั้งสองฝ่าย

พึงได้รับอนุญาตซื้อขายสินค้าที่ไม่ห้ามได้ตามความพอใจ แต่ต้องเสียภาษีตามกฎหมาย ห้ามซื้อขายสินค้าต้องห้าม การตรวจตราเรือบรรทุกสินค้าก็ต้อง การคุณผ่านเรือก็ต้องบัญชีก็ต้องการทดสอบก็ต้อง การซ่วยเหลือก็ต้อง ภาคในสัญญาไม่พึงประพฤติต่อราษฎรแต่ละฝ่ายรุนแรงเรือค้าข่ายคนในบังคับโปรดุเกสพึงได้รับอนุญาตให้ส่งไม้สัก และไม้ต่าง ๆ ทุกชนิดของไทยโดยยอมเสียภาษีตามที่กำหนด⁶⁵

พระบาทสมเด็จพระปุทธเลิศหล้านฯ โปรดตั้งให้карลล์ลอส เป็นหลวงอภัยพาณิชย์ ปราบกู้ว่าการค้าของโปรดุเกสไม่ค่อยเจริญขึ้นเท่าใด เรือสินค้าที่ไปมาก็มีน้อย การเดินเรือและการติดต่อกันระหว่างรัฐบาลโปรดุเกสที่เมืองกวักบูร์โงสินค้าหยุดชะงักลง ห้างยังมีผู้แข่งขันทางการค้าเพิ่มมากขึ้นอีกในเมืองไทยตามเอกสารโปรดุเกสคือ พ่อค้าอังกฤษในขณะนั้นคือนายชั้นเตอร์

สำหรับการล้อสหิงกลับไปอยู่มาเก๊า อาสาานชีวิตของเขามาเป็นที่น่าสนใจ เขากลอกอยู่ในฐานะลำบาก เพราะขาดเครื่องมือยังชีพ และถึงแก่กรรมอย่างแร้นแค้นในมาเก๊าทั้ง ๆ ที่ได้พยายามรับใช้ชาติมาถึง 15 ปี ทางด้านกงสุลในเมืองไทยคือมาเชลโน่ (เป็นกงสุลเมื่อ พ.ศ. 2376) ก็มิได้ทำให้ฐานะของโงสินค้าดีขึ้นแต่อย่างใด การส่งเสริมช่วยเหลือของรัฐบาลของตนเองก็อยู่ในสภาพคงเดิม เขาวางงานไปยังรัฐบาลที่เมืองกวักบูร์ได้ประสบกับการขาดแคลนสิ่งที่จำเป็น กระแทกเครื่องใช้ในบ้าน และเงินทองที่จะใช้สอยในการยังชีพของตนเองและของทหาร และการอุดหนุนจนจืดต่าง ๆ ที่เมื่อได้ส่งมาให้เลย สถานะของกงสุลโปรดุเกสและโงสินค้าอยู่ในสภาพลุ่ม ๆ อยู่ ๆ ตลอดมาจนกระทั่งได้มีการรื้อฟื้นสัมพันธภาพระหว่างไทยกับโปรดุเกสให้ดีขึ้นอีกรั้งในรัชกาลที่ 4⁶⁶

ไทยได้ประโยชน์หลายอย่างจากการติดต่อกับโปรดุเกสซึ่งมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่เห็นได้ชัดคือ การที่มีทหารอาสาโปรดุเกสช่วยในการสองครั้ง อาสาเป็นที่โปรดุเกสนำมาถวายและที่เราขอซื้อจากโปรดุเกสก็เป็นประโยชน์อย่างมาก ชาวโปรดุเกสยังได้เข้ามาสอนวิชาทำปืนไฟและการสร้างป้อม เครื่องแบบต่าง ๆ ตามศักดิ์แต่โบราณ เช่นเครื่องยศเจ้าพระยา เครื่องยศนายทหาร และเครื่องแต่งพระองค์เจ้านายก็ตัดแปลงมาจากโปรดุเกส เครื่องแบบเหล่านี้ก็ยังมีเก็บไว้เป็นตัวอย่างการแต่งกายสมัยโบราณในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วิธีการทำเยื่อผึ้งใช้รักษาแผ่นบางชนิด และตำราบางอย่างยังคงมีปะปนอยู่ในตำราไทย ขนมบางอย่าง เช่นฝอยทอง ขนมฟรัง ก็เป็นวิชาที่ชาวโปรดุเกสนำมาเผยแพร่ให้คนไทย ถึงแม้

รัตนโกสินทร์น่อง ขنمฝรั่งกุฎีจีนซึ่งเป็นถินที่อยู่ของพวากเชื้อสายโปรตุเกสก็มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี⁶⁷

2. การค้ากับอังกฤษ

อังกฤษเริ่มส่งทูตมาติดต่อทางไมตรีกับไทยสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 2 อังกฤษมีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ การเมืองและการค้า ในทางการเมืองเป็นเรื่องพระราชอาณาเขตทางใต้ เมื่อกล่าวถึงไทรบุรี กล่าวคืออังกฤษทำสัญญาเข้ากับมากจากเมืองไทรบุรี เมื่อพ.ศ. 2334 ไทรบุรีเคยเป็นเมืองขึ้นของไทยมาก่อน อังกฤษจึงได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยโดยมิอาจจะหลีกเลี่ยงได้ เพราะไทยไม่ยอมปล่อยให้ไทรบุรีเป็นอิสระไปตามที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวง) ต้องการ อังกฤษซึ่งหนุนหลังเจ้าพระยาไทรบุรีอยู่ต้องการให้ไทรบุรีเป็นอิสระจากไทย เพื่ออังกฤษจะได้บีบบังคับเย懊ผลประโยชน์ต่าง ๆ จากไทรบุรีได้โดยสะดวก เช่นเรือเสบียงอาหารซึ่งอังกฤษยังต้องอาศัย จากไทรบุรี เนื่องจากอังกฤษยังตั้งเก้ามหาก (ปีัง) ไม่ได้มั่นคงนัก ในพ.ศ. 2364 เมื่อทางไทยแจ้งเจ้าพระยาไทรบุรีไม่ชื่อตรงต่อไทย จึงโปรดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ยกกองทัพหัวเมืองปักธ์ได้ลงไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีจึงหนีไปอยู่ภูเขาหามาก อังกฤษต้องการส่งทูตมาเจรจา กับไทย เพื่อขอเมืองคืนให้แก่เจ้าพระยาไทรบุรี⁶⁸

เรื่องการค้านั้น มีเหตุมารวบผลประโยชน์ในการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่ตั้งมากหลังจากสงครามโปแลนด์ในยุโรป อังกฤษจึงต้องการค้าขายทางตะวันออก ต้องการความสะดวกต่าง ๆ ในการติดตอค้าขายกับเมืองไทย ด้วยสาเหตุทั้งสองประการนี้ ในปี 2364 มาเรีย วิลเลียมส์ เฮสติงส์ (Marquis Hastings) ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษที่เบงกอล จึงได้แต่งตั้งให้นายจอห์น ครอร์ฟิลด์ (เดิมเป็นนายแพทท์รับราชการที่เก้ามหาก) เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทย จุดประสงค์ของครอร์ฟิลด์ในการเดินทางมาครั้งนี้ ทางการค้าก็เพื่อขอเจราแก้ไขการเก็บภาษีและการค้าขายสินค้านานอย่างที่รัฐบาลไทยผูกขาดอยู่ ผลของการเจราปีก็ว่าล้มเหลว เนื่องจากทั้งสองฝ่ายไม่อาจตกลงเรื่องผลประโยชน์นี้ กันได้ รัฐบาลไทยจึงเพียงแต่ทำหนังสืออนุญาตโดยยินยอมให้อังกฤษมาค้าขายตามอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองเท่านั้น⁶⁹

เหตุที่การเจราของครอร์ฟิลด์ล้มเหลว พอสรุปได้ดังนี้คือ

ประการแรกนโยบายต่างประเทศของไทย ต่อชาติตะวันตกนับตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายมานั้น ไทยยอมติดตอกับชาติตะวันตกเฉพาะเรื่องการค้า คืออนุญาตให้เรือของพ่อค้า

ชาติตะวันตกเดินทางเข้ามาค้าขายในไทย เพราะไทยมีความจำเป็นต้องซื้อสินค้าบางอย่างจากพ่อค้าเหล่านั้นโดยตรง เช่นอาวุธปืนเป็นต้น ส่วนสินค้าอื่น ๆ รัฐบาลไทยก็ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องซื้อจากพ่อค้าชาติตะวันตก เพราะรัฐบาลไทยสามารถจัดหาซื้อด้วยตนเองมาก มะละกา สิงคโปร์ สุรัต และกว่างตุ้ง นอกจากนั้นการค้ากับต่างประเทศของไทยขณะนั้นเจริญรุ่งเรืองดีอยู่แล้ว เรื่อที่ใช้เดินทางค้าขายขันนั้นมีจำนวนเพียงพอ กับความต้องการของประเทศ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านฯ จึงไม่ทรงเห็นประโยชน์ที่ไทยจะได้รับจากอังกฤษ และการทำสัญญาทางพระราชไม่ตรีด้วยกิ่งหวัน ทรงอิทธิพลของชาติตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษ เพราะฉะนั้นนอกจากความสัมพันธ์ทางการค้าแล้ว ไทยไม่ปรารถนาที่จะสถาปนาความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกใด ๆ เพราะทรงว่าการลงนามในสนธิสัญญาจะทำให้รัฐบาลไทยถูกแทรกแซงทางการเมือง⁷⁰

ประการที่สอง วิธีการค้าแบบผูกขาด เป็นวิธีการค้าที่ไทยทำมานานแล้ว และพ่อค้าส่วนใหญ่ที่เข้ามาค้าขาย ซึ่งได้แก่พ่อค้าชาวจีน และแขกกิยองรับนับถือวิธีการนี้ และไทยก็พอยใจค้าขายกับพวกจีนและแขกมากกว่าฝรั่ง เพราะพ่อค้าชาวจีนและแขกมักมีความอ่อนน้อมถ่อมตน จึงเข้ากับคนไทยได้ดีกว่าฝรั่ง ซึ่งก่อผลประโยชน์ในการค้าของตนเป็นสำคัญ และมักถือยกศักดิ์ ทำให้คนไทยไม่พอใจ

นอกจากนี้การเจรจาจังพบอุปสรรคทางด้านภาษา ต้องใช้สาม ทำให้จุดประสงค์ของการเจรจา คลาดเคลื่อนไปจากความจริง

ครั้นเมื่อการเจรจาของจอดห์น กรอว์เฟรด์ไม่ประสบความสำเร็จ อังกฤษกิยังไม่ลดความพยายาม ในสมัยรัชกาลที่ 3 อังกฤษได้ส่งคณะทูตซึ่งมีร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เป็นหัวหน้าเข้ามาขอเจริญสัมพันธ์ไม่ตรีอีกครั้งหนึ่งในพ.ศ. 2368 การเจรจาครั้งนี้ก็เป็นเรื่องการเมืองและการค้า แต่จะกล่าวเฉพาะการค้า คืออังกฤษต้องการขยายตลาดของตนในเมืองไทย และมีความประสงค์จะขอความสะดวกในการค้าขายได้โดยเสรี การเจรจากับรัฐบาลไทยในครั้งนี้ใช้เวลานานถึง 5 เดือน ผลของการเจรจาออกมาเป็นสนธิสัญญาทางพระราชไม่ตรี และสัญญาทางการค้า เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2369 เขียนเป็น 3 ภาษา คือ ภาษาไทย ภาษามลายู และภาษาอังกฤษ สำหรับสัญญาทางการค้ามีข้อความดังนี้⁷¹

1. ฝรั่งแขกซึ่งเป็นพวกรังสิต ค้าขายในไทย ต้องทำตามกฎหมายและธรรมเนียมไทยทุกประการ ห้ามพ่อค้าอังกฤษซื้อข้าวเปลือกข้าวสาร ออกไปจากกรุงเทพฯ ถ้าพ่อค้าชาวอังกฤษเอาปืนกระสุนดินทำเข้ามาค้าขาย ห้ามมิให้ขายแก่ลูกค้าในกรุงจะขายได้แต่เป็นของ

หลวง ถ้าหลวงไม่ต้องการให้นำเป็นกระสุนเดินลำบากกลับคืนออกไป นอกจากอนุญาตให้พ่อค้า อังกฤษซื้อขายสินค้าได้โดยสะดวก ไม่มีข้อจำกัด เรื่องบรรทุกสินค้าเข้ามาขายจะต้องเสียค่า ธรรมเนียมปากเรือ ว拉斯 1700 บาท โดยไม่ต้องเสียภาษีอีก ถ้าไม่มีสินค้าเข้ามาขาย แต่ หมายจะซื้อสินค้าไปขายให้เรียก ว拉斯 1500 บาท

2. เรือสินค้าของพ่อค้าอังกฤษที่เข้ามาค้าขายกับไทย จะต้องสมอคออยอยู่ที่นอกสันدون ปากน้ำก่อน ผู้บังคับการเรือจะต้องให้คนนำบัญชีรายชื่อสินค้าที่บรรทุกมา ตลอดจนอาวุธ ยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ ไปแจ้งแก่เจ้าเมืองปากน้ำ จากนั้นเจ้าเมืองจะให้คนนำร่องและล่ามนำกฎหมาย และข้อปฏิบัติของฝ่ายไทยไปให้แก่ผู้บังคับการเรือ แล้วคนนำร่องจะเป็นผู้นำเรือเข้ามาท่าดอน สมอ ณ ด่านปากน้ำตามที่ล่ามเป็นผู้สั่ง

3. เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะลงไปตรวจตราสินค้าของพ่อค้าก่อน และให้นำสินค้า ประเภทอาวุธยุทธภัณฑ์ไว้ ณ เมืองปากน้ำ แล้วเจ้าเมืองจึงจะอนุญาตให้เรือเข้ามาถึงกรุงเทพฯ

4. เรือสินค้าของพ่อค้าอังกฤษ เมื่อมาท้องสมออยู่ที่กรุงเทพฯแล้ว จะมีเจ้าหน้าที่ฝ่าย ไทยลงไปตรวจสินค้า แล้ววัดปากเรือ จากนั้นจึงจะอนุญาตให้พ่อค้าฝ่ายไทยและอังกฤษซื้อ ขายกันเองตามที่กำหนดไว้ในข้อ 1 ถ้าเรือของพ่อค้าอังกฤษบรรทุกสินค้าออกไปจนเต็มลำเรือ และข้ามสันدونของปากน้ำไม่ได้ จะต้องเอาเรือลำเลียงสินค้าออกไปส่ง และเจ้าพนักงานด่าน จะไม่เรียกเก็บภาษีค่าธรรมเนียมจากเรือลำเลียงอีก

5. ถ้าเรือสินค้า และเรือลำเลียงบรรทุกสินค้าเสร็จแล้ว ให้ผู้บังคับการเรือขอเบิกร่อง ต่อเจ้าพระยาพระคลัง ถ้าไม่มีธุรกิจใด ๆ ที่เกี่ยวข้อง เจ้าพระยาพระคลังก็จะให้เบิกร่องได้ โดยเรว เมื่อสินค้าล่องไปจนถึงเมืองปากน้ำ จะต้องท้องสมออยู่ที่ด่านที่เคยทอด แล้วคออยให้ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยลงไปตรวจ เรือสินค้าก่อนจึงจะขอรับอาวุธยุทธภัณฑ์กลับคืนไปได้

6. พ่อค้าอังกฤษ จะเป็นชาวบุรุปหรือชาวເອເຊີຍກົດ ตลอดทั้งผู้บังคับการเรือและลูก เรือทั้งหลายซึ่งเข้ามาค้าขายยังเมืองไทย จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายไทยทุกประการ ถ้าพ่อค้า ทำความผิดขึ้นแล้ว ให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องลงโทษ ถ้าความผิดนั้นเป็นความผิดฐานผาณตาย โดยเจตนา ผู้กระทำผิดต้องถูกประหารชีวิต แต่เมื่อเป็นความผิดอย่างอื่นผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ บังคับการเรือ ตั้งหนาเรือ หรือพ่อค้าต้องถูกปรับไหม ถ้าผู้กระทำผิดมีฐานะต่ำกว่านี้แล้ว ต้อง ถูกโบยหรือจำขังตามกฎหมายไทย รัฐบาลลังกุษจะต้องห้ามปราบคนในบังคับของตนที่เข้า มาในเมืองไทยให้พูดจาหยาบช้า และถ้าคนไทยกระทำการข่มเหงทางการต่อพวกรังกฤษ จะ ต้องถูกลงโทษตามความผิดเช่นกัน

การทำสนธิสัญญา กับ อังกฤษฉบับนี้ ไทยไม่เสียผลประโยชน์มากนัก แม้ว่าจะต้องยกเลิกระบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้า และเก็บภาษีจากเรือของพ่อค้าอังกฤษรวมเป็นอย่างเดียว เรียกว่าภาษีปากเรือ ทั้งนี้ เพราะสนธิสัญญាជันบันนี้มีผลใช้บังคับเฉพาะพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับของอังกฤษเท่านั้น และเรือสินค้าของพ่อค้าอังกฤษในแต่ละปีก็เดินทางมาค้าขายน้อยอยู่แล้ว การทำสนธิสัญญาจึงน่าจะเป็นผลให้เรือของพ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายมากกว่าเดิม นอกเหนือจากการค้าทางเรือของรัฐบาลและของขุนนางข้าราชการ ก็ยังสามารถดำเนินต่อไปได้ด้วย เพราะไม่มีกำหนดห้ามในสัญญา ยิ่งกว่านั้นการทำสนธิสัญญายังเป็นผลให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการเก็บภาษี เนื่องจากรัฐบาลได้กำหนดให้มีการผูกขาด การจัดเก็บภาษีอาจมาจากสินค้า หลังจากที่ได้มีการทำสนธิสัญญา และตั้งภาษีสินค้าใหม่ 38 อย่างน้อยจากนั้นเจ้าพระยาพระคลังได้ออร์дерนี้ตกลงยินยอมว่า แม้ว่าพ่อค้าอังกฤษจะซื้อและขายได้ในที่ใด ๆ ตามต้องการ แต่จะทำการซื้อและขายไม่ได้ นอกจากจะแจ้งให้เจ้าพนักงานของพระคลังทราบเสียก่อน ซึ่งหมายความว่าการค้ากลับตกอยู่ในมือของพระคลังตามเดิม เพราะพระคลังจะเป็นผู้กำหนดราคาของสินค้า ทำให้รัฐบาลสามารถขึ้นภาษีสินค้าที่พ่อค้าในประเทศขาย โดยการโอนการเสียภาษีที่เพิ่มขึ้นให้แก่พ่อค้าต่างชาติ จะเห็นได้ว่าแม้สนธิสัญญานี้จะทำให้อธิพลทางการค้าของพระคลังและข้าราชการลดลงไปในทางทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีอยู่⁷²

ผลของการทำสนธิสัญญารัตน์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า สนธิสัญญารัตน์ไม่ได้ทำให้รัฐบาลเสียผลประโยชน์มากนัก แม้ว่ารัฐบาลจำเป็นต้องยกเลิกระบบผูกขาดไป ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็พยายามหลีกเลี่ยงข้อปฏิบัติตามสนธิสัญญาด้วยการผูกขาดภาษีและสินค้า โดยให้เจ้าภาษีเป็นผู้ผูกขาด โดยในชั้นแรกรัฐบาลได้ให้เจ้าภาษีทำการผูกขาดการเก็บภาษีอากรจากผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ ช่วยให้รัฐบาลสามารถผูกขาดการค้าต่างประเทศ และเรียกเก็บภาษีอากรจากผลผลิตต่าง ๆ จากพ่อค้าต่างชาติทางอ้อม ยิ่งกว่านั้นยังเป็นการลดคู่แข่งการค้าทางเรือของไทยอีกด้วย เพราะการค้าทางเรือของหลวงและของข้าราชการอื่นยังคงดำเนินต่อไป การใช้รัฐผูกขาดภาษีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาด ทำให้ราคางานสินค้าดังกล่าวมีราคาสูงขึ้น เช่น น้ำตาล ซึ่งเป็นสินค้าที่ตลาดในยุโรปและเอเชียต้องการเป็นอย่างมาก ดังนั้นบรรดาพ่อค้าต่างประเทศจึงไม่อยากมาค้าขายกับไทย เพราะได้รับผลประโยชน์อย่างกว่าที่ควรจะเป็น ยิ่งกว่านั้นในช่วง พ.ศ. 2383 ถึง พ.ศ. 2394 รัฐบาลได้วางกฎหมายที่จำกัดการติดต่อค้าขายกับประเทศไทยเดือนตุลาคม จึง

ในระยะแรกรัฐบาลได้ผูกขาดการค้านำ้ตาลบางส่วน โดยกวันซึ่งนำ้ตาลจากเรือของพ่อค้าเอกชนที่นำ้ตาลเข้ามาขายในกรุงเทพฯ ทำให้รัฐบาลสามารถผูกขาดการค้านำ้ตาลได้ทั้งหมด และในพ.ศ. 2385 รัฐบาลประกาศให้พ่อค้าซื้อและขายนำ้ตาลโดยผ่านทางรัฐบาลเท่านั้น เป็นผลให้ราคาน้ำตาลสูงขึ้นถึงร้อยละ 40 เมื่อราคาน้ำตาลสูงมากเช่นนี้ ทำให้เรือของพ่อค้าต่างชาติเดินทางเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ ไม่สามารถซื้อน้ำตาลเพื่อบรรทุกไปขายยังเมืองท่าที่ต้องการได้ เป็นผลให้พ่อค้าเหล่านี้เสียเปรียบและได้ผลประโยชน์น้อยลง จำนวนเรือสินค้าของพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ จึงลดลงไป ในระยะเวลาดังกล่าวไม่ มีเรือสินค้าของสหราชอาณาจักรเข้ามาเลย เรือลำสุดท้ายเข้ามายังในพ.ศ. 2379 และเมื่อพบว่าราคาน้ำตาลสูงเกินไปจึงเดินทางไปมัณฑะ累 ซึ่งเป็นแหล่งค้านำ้ตาลของสหราชอาณาจักรในตะวันออกไกล⁷³

เมื่อคู่แข่งทางการค้าลดลง เนื่องจากรัฐบาลค่อยๆ วางกฎหมายที่จำกัดการติดต่อก้าค้าขายออกมารั่วๆ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การค้าทางเรือของไทยจึงเจริญก้าวหน้ามากขึ้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนการสร้างเรือสำปั้นเพิ่มเติม นับแต่พ.ศ. 2378 และในพ.ศ. 2390 ทรงมีกองเรือพาณิชย์ประจำด้วยเรือสำปั้นหลวงที่สร้างแบบบุรุษ 11-13 ลำ ในจำนวนนี้เป็นเรือสำปั้นหลวงขนาดใหญ่ ระหว่างขันน้ำประมาณ 4,200 ตัน 10 ลำ และเป็นเรือขนาดกลาง 2-3 ลำ จะเห็นได้ว่าการผูกขาดสินค้าเช่นนี้ทำให้รัฐบาลได้รับผลกำไรทั้งจากพ่อค้าเอกชนที่ต้องขายสินค้าให้เฉพาะรัฐบาลในราคากำหนด และยังได้รับกำไรจากการแต่งเรือสินค้าไปค้าขายยังต่างประเทศอีกด้วย เพราะเรือสินค้าของไทยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมและสินค้าที่นำเข้าก็ไม่ต้องเสียภาษี ในขณะที่เรือของพ่อค้าตะวันตกต้องเสียภาษีอย่างหนัก ดังนั้นจำนวนเรือสินค้าของพ่อค้าต่างชาติจึงเข้ามาค้าขายน้อยลง เป็นผลให้กระบวนการเศรษฐกิจของประเทศไทยปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากรายรับส่วนใหญ่ของรัฐบาลในขณะนี้ได้เป็นพีชผลมากกว่าตัวเงิน พีชผลที่ได้รับมาแล้วรัฐบาลเป็นผู้จำหน่าย ดังนั้นระบบการเก็บภาษีอากรของชาติจึงขึ้นอยู่กับวิธีการผูกขาดทางการค้าของหลวง เพราะฉะนั้นถ้าหากในสนธิสัญญาที่ทำขึ้นมีบทบัญญัติใดๆ ที่จะทำให้รัฐบาลต้อง

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินวิธีการหลักเลี้ยงข้อสัญญาดังกล่าว เป็นเพราะไม่ประสงค์จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากรายรับส่วนใหญ่ของรัฐบาลในขณะนี้ได้เป็นพีชผลมากกว่าตัวเงิน พีชผลที่ได้รับมาแล้วรัฐบาลเป็นผู้จำหน่าย ดังนั้นระบบการเก็บภาษีอากรของชาติจึงขึ้นอยู่กับวิธีการผูกขาดทางการค้าของหลวง เพราะฉะนั้นถ้าหากในสนธิสัญญาที่ทำขึ้นมีบทบัญญัติใดๆ ที่จะทำให้รัฐบาลต้อง

ยุติการเกี่ยวข้องกับการค้าขายแล้ว จะทำให้รัฐบาลต้องรับภาระอย่างหนักเกี่ยวกับการคลังทางออกของรัฐบาลในการแก้ปัญหาดังกล่าว ก็คือการกำหนดให้มีการผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรและสินค้าขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า การทำสนธิสัญญาเบอร์นี้มีผลกระทบต่อการค้าต่างประเทศในด้านที่รัฐบาลไทยต้องยกเลิกระบบผูกขาด แต่เป็นผลดีต่อการค้าทางเรือของไทย แม้เพียงระยะหนึ่ง ก็ตาม โดยการค้าทางเรือของไทยขยายตัวมากขึ้น เพราะคู่แข่งทางการค้าลดลงหลังจากที่รัฐบาลได้ดำเนินการหลีกเลี่ยงสนธิสัญญา แม้ว่าผลกระทบดังกล่าวจะไม่ทำให้รัฐบาลต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางการค้าลงไป เพราะระบบผูกขาดภาษีและสินค้ามีลักษณะคล้ายกัน ระบบผูกขาดการค้าของหลวงแต่เดิม เพียงแต่เปลี่ยนการผูกขาดโดยพระคลังสินค้าไปสู่กลุ่มของเอกชนที่รัฐบาลเป็นผู้เลือกขึ้นมา แต่ในทางตรงกันข้ามบรรดาพ่อค้าตระวันตากต่างได้รับความกรอบกราบทื่อน เนื่องจากการค้าตกต่ำลง ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องให้แก้ไขสนธิสัญญา ในเวลาต่อมา⁷⁴

ในตอนปลายรัชกาลที่ 3 ลор์ด ปามอร์สตัน (Lord Palmerston) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ ได้ส่ง เชอร์ เจมส์บрук (Sir James Brooke) เป็นทูตเข้ามาใน พ.ศ. 2393 เพื่อขอแก้ไขสัญญาที่เอ็นรี เบอร์นี้ได้ทำไว้กับไทยจะได้เป็นประโยชน์กับอังกฤษ ยิ่งขึ้น เชอร์ เจมส์บрук ได้เสนอว่า รัฐบาลไทยต้องการแก้ไขสัญญานี้ จึงได้จัดทำสัญญาพิสดาร์สูตรใหม่ ให้แก่พระยา-พระคลังให้พิจารณา สารสำคัญในร่างสัญญាជึ่งมีดังนี้⁷⁵

1. ฝ่ายเป็นสินค้าต้องห้ามในราชอาณาจักรไทย ถ้าใครนำฝ่ายเข้ามาจับได้หรือเป็นของหลวง และผู้ลักลอบเข้ามาต้องถูกปรับเป็นเงินร้อยหรือหunder หรือจำคุก 6 เดือน

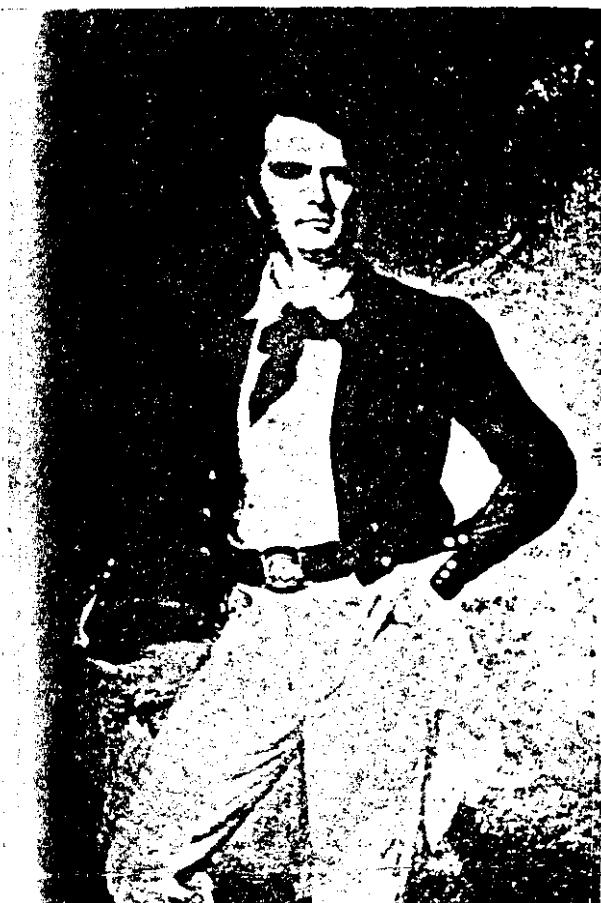
2. สินค้าเจ็ดสิ่งต่อไปนี้ ห้ามนำเข้า ปืน ลูกปืน และดินปืน แห้ง ไฟ กระเทียม หนึ่ง เหล็กกล้าหนึ่ง สร่านหนึ่ง ไม้สักหนึ่ง อังกฤษยอมให้ไทยกำหนดอัตราภาษีตามใจชอบ ห้ามเรือสินค้าอังกฤษนำสินค้าเหล่านี้เข้าหรือออกจากประเทศไทย นอกจากจะได้รับอนุญาต เสียก่อน

3. ข้าวเปลือก ข้าวสารและสินค้าอื่น ๆ ไม่ต้องเสียภาษีอีก นอกจგาที่กำหนดไว้ในสัญญานี้

4. นอกจากสินค้าเจ็ดสิ่งตามข้อสองแล้ว ให้ฟื้นคืนในบังคับไทยและอังกฤษมี เศรีภาพ และความสะดวกในการซื้อขายได้ทุกเมืองท่าของไทย

5. ค่าภาคีน้ำตาลกรวยขาว ห้าบละ 2 สลึง ข้าวสารเสียภาคีห้าบละสลึง เกลือ
เกวียนละ 2 บาท ไม้ฝาง ห้าบละเพียง ครั้งห้าบละ 2 สลึง สินค้าต่างๆ จะเก็บภาคีตามที่
กำหนดในสัญญานี้ ถ้าไม่ได้ระบุไม่ต้องเสียภาคีภายนอกได้

6. เรือสินค้าอังกฤษจะนำสินค้าเข้ามาหรือเอาสินค้าออกไป หรือทั้งนำสินค้าและ
เอาสินค้าออกไป จะต้องเสียค่าปากเรือ 500 บาท รวมค่าภาคีและธรรมเนียมต่างๆ ทั้งหมด
เมื่อเรือลำใดเสียค่าปากเรือแล้ว จะwareจอดบนของขึ้น หรือบรรทุกของลงเรืออีกกีเมืองท่า
กีไม่ต้องเสียอะไรอีกในเที่ยวนั้น ถ้าเรืออังกฤษลำใดเข้ามาในเมืองท่าของไทยเพียงเพื่อ
ซ้อมแซมหรือ ซื้อเสบียงอาหาร หรือถ้าไม่ต้องเสียค่าปากเรือ

gap George James Bruce

จาก ที่ระลึกภาพประวัติศาสตร์แห่งราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (พระนคร :
กิตติการพิมพ์, 2526), หน้า 709

จากร่างสัญญาทางการค้าที่เซอร์เจมส์ บูร์ค เสนอให้แก่ฝ่ายไทยจะเห็นว่ามีข้อแตกต่างจากสนธิสัญญาทางการค้าของเบอร์นี่ หลายประการ อาทิเช่น ขอให้ไทยยอมให้มีการซื้อขายข้าวส่งออกได้ ให้ไทยลดค่าปากเรือจากว拉斯 1700 บาท หรือ 1500 บาท แล้วแต่กรณี ลงมาเหลือเพียงว拉斯 500 บาท และยังขอให้ไทยเปิดการค้าข้ายอย่างเสรีโดยไม่มีกฎหมายต่าง ๆ มาเป็นอุปสรรคต่อการค้า เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ร่างสัญญาทางการค้าของเซอร์เจมส์ บูร์คนี้ ไม่ใช่เป็นการแก้ไขสัญญาการค้าที่เบอร์นี่ทำไว้ แต่เป็นการขอทำสัญญาใหม่ ซึ่งทำให้ไทยเสียเปรียบมาก ฉะนั้น หากไทยยอมตาม ก็เท่ากับว่าไทยแทบจะไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลยจากการเก็บภาษีการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งก็คงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ฝ่ายไทยปฏิเสธที่จะทำสัญญานี้ด้วย

การทำสนธิสัญญานาวริง พ.ศ. 2398

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้ง เซอร์ จอห์น นาวริง (Sir John Bowring) เข้ามาขอกำหนดสนธิสัญญาทางไมตรีและค้าขาย การเจรจาเป็นผลสำเร็จมีการลงนามกันในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 การทำสัญญาทางการค้าครั้งนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะการค้าข่ายที่ไทยเคยปฏิบัติมา คือไทยต้องยกเลิกระบบพระคลังสินค้าอย่างเด็ดขาด เป็นการค้าโดยเสรี ไทยอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายได้โดยสะดวก ไม่มีการกีดกันห้ามปราบปรามเหมือนอย่างแต่ก่อน ยกเว้นสินค้าบางชนิด และยกเลิกค่าธรรมเนียมปากกำบังเปลี่ยนเป็นเก็บภาษีคุลากරจากสินค้าในอัตราทั่วโลก ดังปรากฏความในสัญญานี้ 8 สรุปความได้ดังนี้

ค่าธรรมเนียมปากเรือที่เคยเก็บจากลูกค้าอังกฤษ ตามสัญญาเก่าซึ่งทำไว้ในพ.ศ. 2369 นั้น ฝ่ายไทยจะยอมยกเลิกตั้งแต่สัญญานี้ประกาศใช้ได้ แต่จะเสียภาษีสินค้าเข้าและขาออก สินค้าเข้าจะต้องเสียภาษีร้อยละสาม จะเป็นของหรือจะเสียเป็นเงินสุดแต่ใจเจ้าของจะเสียถ้าลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะบรรทุกเอาผื่นเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ไม่ต้องเสียภาษีแต่ต้องขายผื่นให้เจ้าภาษี ถ้าเจ้าภาษีไม่ซื้อเอาผื่นไว้ ให้บรรทุกกลับออกไปไม่ต้องเสียอะไรและของที่เป็นสินค้าจะบรรทุกออกไปนั้น ให้เสียภาษีแต่ชั้นเดียว ภาษีสินค้าในกรุงเทพฯ ทุกสิ่งจะเรียกภาษีในกรุงเทพฯ หรือจะเรียกภาษีปากเรืออย่างไรได้กำหนดแจ้งในพิกัดอยุ่กับหนองสือสัญญาแล้ว พวงลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อสินค้ายอมให้ซื้อ แต่ผู้ที่ทำการเพาะปลูกและขายผลิตผลเท่านั้น ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะซื้อยอมให้ขาย มิให้ผู้ใดผู้หนึ่งขัดขวางการเก็บภาษีภาษีที่กำหนดในพิกัดสัญญานี้ ข้าวปลา และเกลืออนุญาตให้ซื้อขายส่งออกนอกประเทศก็ได้ แต่ถ้า

ปีได้ฝนแล้ง เกิดความไม่สมบูรณ์ สามารถห้ามสั่งออกได้ แต่ต้องบอกกงสุลให้รู้เดือนหนึ่ง ก่อนเจึงประกาศห้ามได้ แต่สำหรับอาวุธยุทธภัณฑ์เป็น กระสุนเดินด้านนั้น ต้องขายให้รัฐบาล ก้าเจ้าพนักงานฝ่ายไทยยอมให้ขายกับคนอื่นก็ขายได้⁶

พิกัดภาษีน้อกในที่เรียกเก็บใหม่ตามสัญญาที่ทำขึ้น ปรากฏว่าพิกัดสินค้าภาษีชั้นใน ไม่ต้องเสีย เสียแต่เมื่อบรรทุกลงเรือ "ได้แก่สินค้าต่อไปนี้"⁷

ภาพเซอร์จอน บาริง

จาก ที่ระลึกภาพประวัติศาสตร์แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (พระนคร : กิตติการพิมพ์, 2526), หน้า 717.

งาช้าง	หาบละ 10 บาท	นอราเมต	หาบละ 50 บาท
เขากวางแก่	หาบละ 1 สลึง	เขากวางอ่อน	สิบเอหายี่
เขากะบือ	หาบละ 1 สลึง	กระดูกโคกระบือ	หาบละ 3 ไฟ

กระดูกเสือ	habla 5 บาท	กระดูกช้าง	habla 1 บาท
กระดองตะพาบหน้า	habla 1 บาท	กระดองเต่า	habla 1 บาท
หนังแรด	habla 2 สลึง	หนังกระเบน	habla 3 บาท
หนังกว้าง	ร้อยละ 8 บาท	หนังกราย	ร้อยละ 3 บาท
หนังสีอ	ผืนละ 1 สลึง	หนังช้าง	habla 1 สลึง
หนังโกระบือ	habla 1 บาท	หนังเน่า	habla 1 สลึง
เนื้อเค็มแห้ง	habla 2 บาท	เอ็นเนื้อ	habla 4 บาท
ปลาแห้ง	habla 1 บาท 2 สลึง	กระเพาะปลา	habla 3 บาท
ปลาใบไม้	habla 1 บาท	ปลิงกะเส	habla 3 บาท
หอยแมงกู่	habla 3 บาท	หุปลาขาว	habla 6 บาท
หุปลาดำ	habla 4 บาท	เปลือกปลาไหล	habla 2 สลึง
เกล็ดลิ่ม	habla 4 บาท	ขันนกกระทุง	habla 2 บาท 2 สลึง
ปีกนกกระเต็น	habla 6 บาท	หางนกยูง	ร้อยละ 10 บาท
รังนก	สิบเอ็ดสอง	ข้าวสาร	เกวียนละ 4 บาท
หมากแห้ง	habla 1 บาท	ป่านใบ	habla 1 บาท 2 สลึง
ครั้ง	habla 1 บาท 2 สลึง	รง	habla 6 บาท
เร่า	habla 6 บาท	กระวน	habla 14 บาท
ผลกระเบา	habla 2 สลึง	สีเสียด	habla 2 สลึง
เปลือกปรง	habla 1 สลึง	กำยาน	habla 4 บาท
กรักซี	habla 2 สลึง	พุ่งกะลาย	habla 2 สลึง
เนื้อไม้	habla 2 บาท	ฝาง	habla 2 สลึงเพื่อง
เบี้	habla 2 สลึง	ไม้คำ	habla 1 บาทสลึง
ไม้แดง	habla 2 สลึง		

สินค้าที่ต้องเสียภาษีขั้นในตามพิกัด ไม่ต้องเสียอีกเมื่อบรรทุกลงเรือมีทั้งหมดสิบสามชนิด ดังรายการต่อไปนี้⁷⁸

น้ำตาลกรายขาว	habla 2 สลึง	พริกไทย	habla 1 บาท
น้ำตาลกรายแดง	habla 1 สลึง	เกลือ	เกวียนละ 6 บาท
ฝ้ายเม็ดฝ้ายบด	สิบลดหนึ่ง	ปลาดุ	หมื่นละ 1 บาท
กุ้งแห้ง	สิบสองเอเหานึ่ง	ไขเนื้อ	habla 1 บาท

งาเม็ด	ສີບສອງເອາໜຶ່ງ	ໄກນລາວ	ສີບສອງເອາໜຶ່ງ
ถั่วทูกอย่าง	ສີບສອງເອາໜຶ່ງ	ขັ້ຜົ້ງ	ສິບຫ້ເອາໜຶ່ງ
ยาสูบ	ພັນລະ 6 ສລື້ງ		

ສິ່ງຂອງທັງປວງ ນອກຈາກທີ່ໄດ້ກ່າວໄວ້ນີ້ ໄດ້ເສີຍກາມີ່ຕາມທີ່ເຄຍເສີຍກັນອູ້ໆ ໄມໄຫ້ເຮັກເພີ່ມ
ຂຶ້ນໄປອັກ ແລະ ໄມໄຫ້ເຮັກກາມີ່ເປັນສອງຫັ້ນ ເມື່ອບຣາຖຸກລົງເຮົ່ວໄມ້ຕ້ອງເສີຍອັກ

ຈາກສັງຄູນກາວຮົງ ທີ່ໄທຢ່າກັນອັກຖະໃນພ.ສ. 2398 ນີ້ເປັນຄວາມສໍາເຮົາຂອງອັກຖະ
ທີ່ສາມາດຍາເລີກຮະບບພຣະຄລັງສິນຄ້າ ແລະກາຮັກຫາດທັງໝົດທີ່ເຄຍປົງປັບຕິມາຕັ້ງແຕ່ສົມຍອຍຸຽນ
ໄທຢ່າໄດ້ເປີດກາຮັກບັນນາປະເທດອຢ່າງເສົ່ງ ໄມມີສິນຄ້າຫຼັກຫາດຂອງຫລວງ ອົບສິນຄ້າທີ່ອັນ
ເໜືອນແຕ່ກ່ອນ ກາຮັກຂອງຫລວງໂດຍພຣະຄລັງສິນຄ້າແລະກາຮັກຂອງໜ້າຮາຊກາຮັກທີ່ອັນເລີກໄປ
ໜັງຈາກທີ່ໄທຢ່າໄດ້ກຳສັງຄູນກາທີ່ໄມ້ຕົ້ນ ແລະກາຮັກຫາຍກັນອັກຖະແລ້ວ ໄທຍກົດໄດ້ກຳສັງຄູນກັນ
ປະເທດຕ່າງໆ ອີກຫລາຍປະເທດ ເຊັ່ນໃນພ.ສ. 2399 ກຳສັງຄູນໄມ້ຕົ້ນກັບສຫວູ້ອມເຣີກາກຳສັງຄູນ
ໄມ້ຕົ້ນກັບຝ່ຽວໜ່າຍໃນພ.ສ. 2401 ໄທຍກົດໄດ້ກຳສັງຄູນໄມ້ຕົ້ນກັບປ່ອດຸເກສ ແລະເດັນມາຮົກໃນພ.ສ.
2403 ກຳສັງຄູນໄມ້ຕົ້ນກັບເຂົ້າຮອ້າແລນດີພ.ສ. 2404 ກຳສັງຄູນໄມ້ຕົ້ນກັບປ່ອສເຫ຾ຍ ສັນຫຼືສັງຄູນທີ່
ໄທຢ່າກັນປະເທດຕ່າງໆ ໃນຍຸໂຮປ ແລະອເມັການັ້ນ ໄດ້ຢືນເອົາສັນຫຼືສັງຄູນທີ່ກຳກັບເຂົ້າຮອ້າຈົບ
ນາງຮົງ ພ.ສ. 2398 ເປັນແບບຈົບນັ້ນທັງສິ້ນ

ໜັງຈາກກຳສັງຄູນກາວຮົງແລ້ວ ກາຮັກກັນຕ່າງປະເທດເຮັມເຈົ້າກ້າວໜ້າຂຶ້ນ ພວກພົອຄ້າ
ຍຸໂຮປຕະວັນຕົກແລະອເມັກາເຮັມເຂົ້າມາກຳກັນປະເທດໄທຢ່າມາກົ່ນເຮືອຍໆ ທຳໄຫ້ຮາຍງົງ
ສາມາດພລິຕສິນຄ້າຕ່າງໆ ເພື່ອນຳໄປໜາຍຕ່ອຒ້ໜ້າວຕະວັນຕົກມາຕັ້ງໜ້າງກຳກັນ
ແລະມີເຮືອມາຫຼື້ວສິນຄ້າປີ
ໜຶ່ງ 300 ລໍາສິ້ງ 400 ລໍາ ຮາຍງົງໄດ້ກຳກັນຂ້າວແກ່ລູກຄ້ານາປະເທດເປັນຈຳນວນຫຼາກ
ຂ້າວອອກ
ໃນປີໜຶ່ງລົງ 80,000 ເກວິນ ທຳໄຫ້ຮາຍງົງມີທຸກຕຳນົດ ຂ້າວກລາຍເປັນສິນຄ້າອອກສຳຄັນ
ຂອງປະເທດ ແລະຂໍ້າຍເພີ່ມຂຶ້ນອຍ່າງຮວດເຮົວ ເພີ່ມຂຶ້ນອຍ່າງຮວດເຮົວ ເພີ່ມຂຶ້ນອຍ່າງຮວດເຮົວ
ມີອັຕຣາສູງຂຶ້ນ ຂ້າວເປັນສິນຄ້າອອກແຫນ້າຕາລໃນພ.ສ. 2400-2402 ຂ້າວສ່ວນອອກປະມານປີລະ
990,000 ທາບ ແລະໄດ້ເພີ່ມຍ່າງຮວດເຮົວໃນພ.ສ. 2403-2407 ສ່ວນຂ້າວອອກປະມານປີລະ 1,840,000
ທາບ ນອກຈາກນີ້ສິນຄ້າທີ່ພລິຕເປັນສິນຄ້າອອກທີ່ສຳຄັນຮອງລົງໄປ ໄດ້ແກ່ດືນຸກ ໄມສັກ ແຕ່ຮາຍງົງ
ສ່ວນໃຫຍ່ປະມານ 80-90% ຫັນໄປທໍານາ ແລະປຣາກງົງວ່າຂ້າວເປັນສິນຄ້າອອກ ຊຶ້ງ 60-70% ຂອງ
ຈຳນວນສິນຄ້າອອກທັງໝົດ⁷⁹

ชาวไร่ชาวนา พากันละทิ้งการเพาะปลูกพืชอื่น ๆ ที่เคยปลูกคู่กับข้าว เช่น ฝ้าย ยาสูบ ฯลฯ ก็หันมาปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว โดยมุ่งหวังจะผลิตข้าวให้ได้มากเพื่อนำไปขายแลกเงินตรา และจะได้นำเงินมาซื้อสินค้าที่ตนต้องการใช้

เมื่อข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศไทย รัฐบาลจึงได้ส่งเสริมให้ประชาชนขยายเนื้อที่การทำนาไม่เก็บภาษีค่านาในปีแรก และเก็บค่านาในอัตราที่ต่ำกว่าปกติ และรัฐบาลยังซื้อให้เห็นถึงผลดีของการที่ฟื้นคืนต่างประเทศสนใจซื้อข้าวไทย ดังนั้นประชาชนจึงอุทิศเวลาให้กับการทำนาผลิตข้าวมากขึ้น และค่อย ๆ ลดทิ้งกิจกรรมอื่น ๆ สินค้าหัตถกรรมและอุดสาหกรรมในครอบครัวค่อย ๆ หมดไป ราชภูมิเริ่มหันไปซื้อสินค้าประเภทเดียวกันจากต่างประเทศซึ่งมีราคาถูกกว่า เช่นเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องใช้ในครัวเรือน ฯลฯ ทำให้ขาดรายได้จากการขายข้าว แม้กระทั่งสินค้าที่ขายในประเทศต่างๆ ก็หันไปซื้อจากต่างประเทศแทน เพราะราคาถูก และสะดวกกว่า ในขณะเดียวกันสินค้าเข้าที่ทำด้วยเครื่องจักรจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่า ได้กระลักเข้ามาย่างมากมายโดยพ่อค้าคนกลาง และเข้าไปแลกเปลี่ยนกับชาวนาถึงที่อยู่ของชาวนาในชนบท ตั้งแต่พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา การค้ากับประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าต่อไป ด้วยการค้าตลอดมา เศรษฐกิจของไทยดีขึ้นรายได้ของรัฐบาลก็เพิ่มขึ้นทุกปี⁸⁰

ผลงานด้านเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่ง คือเกิดการเคลื่อนไหวในการลงทุนตามแบบทุนนิยมตะวันตก ภายในปี พ.ศ. 2398 เศรษฐกิจไทยได้เปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจที่มีการผลิตเพื่อการส่งออก อันเป็นผลจากการขยายตัวของทุนจากศูนย์กลางในยุโรปตะวันตกและอเมริกาไปสู่โพ้นทะเล ซึ่งเกิดความต้องการวัตถุคุณภาพจำนวนมาก เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมในยุโรปและขยายสินค้าในโพ้นทะเลทั้งแสวงหาแหล่งลงทุนใหม่ เพื่ออัตรากำไรที่สูงขึ้น เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นทั่วโลก มีผลถึงโครงสร้างเศรษฐกิจของไทยด้วยในยุคแห่งการขยายตัวของทุนนิยมโพ้นทะเลนี้ ไทยถูกเปลี่ยนให้เป็นตลาดสินค้าหัตถกรรม แหล่งวัตถุคุณภาพและแหล่งรับน้ำทุน ทำให้การค้าของประเทศไทยทั้งขาเข้าและขาออกขยายตัวมากขึ้น กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของประเทศไทย รัฐกิจสั่งเข้าและส่งออกอยู่ในมือของนายทุน ชาติตะวันตกประมาณ 90% ของการค้าทั้งประเทศอยู่ในมือพ่อค้าอังกฤษ แต่ภายใต้สภาพการเมืองเศรษฐกิจและสังคมแบบเดิมของไทย ทุนจะรวมตัวอยู่ภายใต้สถาบันertzerry พวกรัฐบาลที่สะสมทุนจนร่ำรวยตั้งตัวเป็นนายทุนดำเนินการติดต่อซื้อขายสินค้าให้กับพวกรัฐบาลที่ตระหนักรู้ ถือได้ว่าระบบนายทุนตามแบบยุโรปตะวันตกเริ่มเกิดขึ้นในเมืองไทยแต่ตอนนี้เป็นต้นมา⁸¹

ค. การค้ากับอเมริกา⁸²

การติดต่อค้าข่ายระหว่างไทยกับพ่อค้าอเมริกันในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ คงจะเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2361 ปรากฏหลักฐานว่าในปีนั้นมีเรือสินค้าอเมริกันลำหนึ่งได้เข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ โดยมีกัปตัน เอล (Captain Hale) เป็นนายเรือ ได้นำเป็นควบคิลอาเข้ามาจำหน่ายและถวายเป็นควบคิลจำนวน 500 กระบอก แด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงดำริว่า กัปตันเหล่านี้เป็นซึ่งเป็นสิ่งที่ไทยต้องการมาก นับว่าเข้าได้ทำประโยชน์ให้แก่ไทย ถือเป็นความดีความชอบอย่างหนึ่ง จึงโปรดให้ตั้งกัปตันเหล่านี้เป็นหลวงภักดี ราชหกบีตัน⁸³ กัปตันเหล่านี้เป็นชาวอเมริกันคนแรกที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากพระมหากรุณาธิคุณ⁸⁴ ไทย

ต่อมาในพ.ศ. 2365 ได้มีเรืออเมริกันชื่อ ออโรร่า (Aurora) ได้เข้ามากรุงเทพฯ เพื่อซื้อสินค้า เจ้าพระยาพระคลังซึ่งกำลังเจรจาับคราว์ฟิร์ดอยู่ได้กล่าวถึงพ่อค้าอเมริกันว่า “คนไทยนี้ได้นำสิ่งที่เราต้องการมากได้แก่อาฐร์ปีน และเงินหรียญมาและได้ซื้อน้ำตาลสินค้าอื่น ๆ จากประเทศของเราเป็นสินค้าอก”⁸⁵

ในสมัยรัชกาลที่ 3 นีอง ประเทศสหราชอเมริกาได้ส่งคณะทูตเข้ามาติดต่อกับไทย โดยการนำของ อีดมัน โรเบิร์ตส (Edmund Roberts) เรือของคณะทูตเข้ามาจอดท่าดอนหน้าอ่าวไทย เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2375 ฝ่ายไทยให้การต้อนรับคณะทูตด้วยไมตรีจิต เป็นที่พอใจต่อกันมาก ในการทูตครั้งนี้ แอนดรู แจ็กสัน ประธานาธิบดีสหราชอเมริกาได้มอบสาส์นมาเพื่อทำการค้าขายติดต่อกับไทย และฝ่ายไทยก็กลงทำสัญญาทางไมตรีและการพาณิชย์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2375 นับเป็นสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ฉบับแรกระหว่างไทยกับอเมริกา สนธิสัญญานี้มี 10 มาตรา เปลี่ยนเป็น 4 ภาษา คือ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ภาษาจีน และภาษาโปรตุเกส และได้แลกเปลี่ยนสัตยบันกันเมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2379 สรุปสาระสำคัญในสัญญานี้ได้ดังนี้⁸⁵

1. ไทยและอเมริกันจะเป็นไมตรีต่อกันตลอดไป
2. พ่อค้าชาวอเมริกันจะไปมาค้าขายในเมืองใด ๆ ก็ได้ ห้ามนำผู้นเข้ามาขาย ถ้าเรื่อจำนำเครื่องค้าสตราวุธ เข้ามานจะต้องจำหน่ายให้หลวง ห้ามจำหน่ายแก่ผู้อื่น ห้ามพ่อค้าชาวอเมริกันนำข้าวสารออกนอกประเทศ
3. เรือพ่อค้าอเมริกันที่นำสินค้าเข้ามาค้าขายจะต้องเสียค่าธรรมเนียมปากเรือ ว拉斯 1,700 บาท ถ้าไม่มีสินค้า แต่เข้ามาเพื่อซื้อสินค้าออกเสียเวลาละ 1,500 บาท
4. ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงลดค่าธรรมเนียมปากเรือให้กับประเทศใดแล้ว ต้องลดให้พ่อค้าชาติอเมริกันด้วย

5. ถ้าเรือชาติอเมริกันเกิดเหตุอันตรายในทะเล ขอให้ไทยได้ช่วยเหลือเอาใจใส่คนของอเมริกันด้วย

6. ถ้าพ่อค้าชาวอเมริกันเป็นหนีสิน ให้ยึดเอาทรัพย์สินที่มีอยู่ไปให้พอกับการใช้หนีแล้วปล่อยตัวไป ถ้าไม่มีทรัพย์สิน ควรนำไปเมียนต์จำจองไว้ อย่าเอาลูกหนี้อเมริกันไปเป็นข้าใช้สอย

7. ถ้าพ่อค้าชาวอเมริกันจะขนสินค้าขึ้นจากเรือไปตั้งห้างร้านขาย เมื่อเจ้าพนักงานมาตรวจสอบของแล้ว อย่าให้เจ้าพนักงานเรียกเอาภาษีจังกอบ

8. ถ้าเรือชาติอเมริกันถูกคนร้ายโจรสลัดจะทำร้ายขอให้รัฐบาลไทยช่วยด้วย

9. พ่อค้าชาวอเมริกันจะปฏิบัติตามกฎหมายธรรมเนียมไทยทุกประการ

10. ถ้าต่อไปจะอนุญาตให้ฝรั่งชาติอื่นตั้งกงสุลได้ โปรดได้อนุญาติแก่ชาติอเมริกันด้วย

จากสัญญาทางไม่ตรีและการพาณิชย์ระหว่างไทยกับอเมริกา จะเห็นได้ว่าในข้อ 2 ไทยให้เสรีภาพแก่พ่อค้าอเมริกันในการซื้อขายสินค้าต่าง ๆ โดยไม่จำกัดบริเวณ และฝ่ายไทยจะไม่เข้ามาเกียร์ข้อเรื่องราคานิค้า และไทยยอมเปลี่ยนระบบการเก็บภาษีปากเรือ มาใช้ระบบและอัตราเดียวกับที่ใช้กับอังกฤษ ในข้อ 9 นั้น ฝ่ายไทยยืนยันอ่านจากธีปไตยทางกฎหมายและขอบธรรมเนียมของไทยอเมริกันจะต้องเคารพและปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นการปฏิเสธการขอตั้งกงสุล อันจะมีอำนาจตัดสินคดีความคุณในบังคับอเมริกัน ซึ่งก็เท่ากับว่า อเมริกันมีสิทธิสภาพนอกราชอาณาเขตในแผ่นดินไทย แต่ฝ่ายไทยก็ไม่ได้ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง ยังคงเหลือความหวังไว้ให้อเมริกันอยู่ในข้อ 4 และ 10 อันเป็นบทบัญญัติที่ไทยจะปฏิบัติต่อสหราชอาณาจักรและอเมริกาในฐานะชาติที่ได้รับการอนุญาติอย่างกล่าวคือ หากไทยลดค่าปากเรือให้แก่ประเทศไทย หรือยอมให้ประเทศไทยได้ตั้งกงสุลในประเทศไทย อเมริกาก็จะได้รับสิทธิ์ดังกล่าวด้วย

หลังจากทำสัญญานฉบับนี้แล้ว พวกพ่อค้าอเมริกันก็ได้รับความสะดวกในเรื่องการเสียภาษีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และทำให้พวกพ่อค้าชาวอเมริกันมีเสรีภาพในการค้าขายมากขึ้น หลังจากนั้นได้มีเรือฟอร์ด้าชาวอเมริกันเข้ามาค้าขายในเมืองไทยมากขึ้น แต่พวกค้าชาวอเมริกันก็ยังต้องการแก้ไขสัญญาเพื่อให้ไทยเปิดประเทศทำการค้าขายโดยเสรี ไม่ต้องผ่านพระคลังสินค้า และเสียค่าภาษีถูกลง ดังนั้น ในพ.ศ. 2393 สหราชอาณาจักรได้ส่ง คณฑุมีโยเซฟบาเลสเตีย (Joseph Balestier) เป็นหัวหน้าเข้ามาเมืองไทย นาเลสเตียได้รับคำสั่งให้มาเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาแก่ที่ทำไว้เมื่อ พ.ศ. 2375 แต่ปรากฏว่านาเลสเตีย แสดงกิริยา罵言 ดูหมิ่นคนไทย ใช้ภาษาสาม方言 ทำให้ไทยไม่พอใจ ในที่สุดก็ไม่สามารถเจรจาตกลงอะไรกัน

ได้ จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้เปิดประเทศทำสัญญาค้าขายกับทุกประเทศ อเมริกาจึงได้เข้ามาทำสัญญาค้าขายกับไทยใหม่ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอเมริกาจึงราบรื่นตลอดมา

บทสรุป

บทนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้าขาย ซึ่งมีทั้งการค้าภายในอาณาจักร และการค้ากับต่างประเทศ การค้าภายในอาณาจักรมีลักษณะดังนี้คือ การค้าระหว่างกันมีเพียงเล็กน้อย เพราะแต่ละหมู่บ้าน สามารถผลิตเครื่องยังชีพในชีวิตประจำวันได้เอง จึงไม่ค่อยมีความจำเป็นต้องแลกเปลี่ยน ลักษณะอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ชาวจีนมีบทบาทในการค้าภายในเป็นอย่างยิ่ง คือดำเนินการค้าทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าคนกลาง พ่อค้าย้อย พ่อค้าเรือหรือพ่อค้าผู้นำจัดสินค้าออก เหตุที่ชาวจีนมีบทบาทในกิจการทางเศรษฐกิจทุก ๆ ด้านก็เป็นเพราะ รัฐบาลให้สิทธิชาวจีนหลายอย่างเช่นให้สิทธิความเป็นอยู่เท่าเทียมกับราษฎรไทย สามารถเดินทางได้ทั่วพระราชอาณาจักร นอกจากนั้นชาวจีนก็มีอุปนิสัยขยันหม่นเพียร รู้จักร่วมกำลังกันในทางเศรษฐกิจ ตลอดจนมีกลวิธีต่าง ๆ ในด้านการประกอบอาชีพทางการค้า เป็นต้น คุณสมบัติอีกประการหนึ่ง ของการค้าภายในอาณาจักรของไทยที่ควรกล่าวในที่นี้คือ การค้าภายในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย ผู้ที่มีบทบาทคือพ่อค้าวัวต่างไถอาศัยวัวและต่างบรรทุกสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภค ไปขายตามเมืองต่าง ๆ พ่อค้าวัวต่างไถเป็นชาวนาในหมู่บ้านนั้นเอง และได้ใช้เวลาว่างจากการเก็บเกี่ยวออกไปค้าขาย พ่อค้าวัวต่างไถมีฐานะเป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งนำสินค้าจากหมู่บ้านส่วนมาก เป็นผลผลิตจากป่า หรือพืชผลเล็ก ๆ น้อย ๆ ในท้องถิ่นของตนเอง นำมาขายให้แก่พ่อค้าในเมืองหรือค่อนในหมู่บ้านซึ่งตนเองเดินทางผ่านแล้วซื้อสินค้าสำเร็จรูป เช่นเสื้อผ้า ด้วย น้ำมันก้าดไม้สดไฟ เครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ตลอดจนอาหาร เช่น เกลือ ปลาแห้ง นำไปขายในหมู่บ้าน หรือเส้นทางที่ตนเดินทางผ่าน ภายหลังเมื่อรัฐบาลได้สร้างถนน และทางรถไฟเชื่อมเมืองต่อเมือง ทำให้พ่อค้าวัวต่างต้องเลิกอาชีพของตนเอง และกลับไปประกอบอาชีพเป็นชาวนาในหมู่บ้านตามเดิม

การค้ากับต่างประเทศ ก็ได้ปฏิบัติกันมาโดยตลอด ยิ่งในสมัยรัตนโกสินธ์ก็ยิ่งเห็นความสำคัญของการค้ากับต่างประเทศยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพราะมีเหตุผลหลายประการ ได้แก่รัฐบาลต้องการผลกำไรจากการค้ามาทำนุบำรุงประเทศ ต้องการเพิ่มรายได้เพื่อนำมาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และเพื่อนำผลผลิตที่เก็บจากส่วนออกจำหน่าย

ในบทนี้ได้กล่าวถึงลักษณะของการค้าต่างประเทศไว้หลายอย่าง เริ่มจากหน่วยงานที่ควบคุมการค้า ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์โดยมีพระคลังสินค้าเป็นผู้รับผิดชอบ มีการใช้นโยบายการผูกขาดสินค้าโดยระบบพระคลังสินค้า ส่วนผู้ประกอบการค้าได้แก่เจ้านายขุนนางเสนาบดี พ่อค้าจีน เป็นต้น สำหรับภาษีการค้าก็ได้แก่ ภาษีปากเรือ ภาษีสินค้าขาเข้า ภาษี

สินค้าข้าอก ภาษีฝ่านด่าน สำหรับประเทศที่ทำการค้าด้วย ประเทศทางตะวันออกได้แก่ จีน หมู่เกาะอินเดียตะวันออก และเมืองท่าบริเวณช่องแคบมะละกา เขมรและญวน ส่วนการค้ากับประเทศตะวันตกได้แก่โปรตุเกส อังกฤษ และอเมริกา สำหรับการค้ากับประเทศอังกฤษนั้น มีรายละเอียดเป็นพิเศษ เพราะอังกฤษส่งทุกมาเจรจาทำสัญญาทางไม่ตรีและการค้ากับไทย หลายครั้งจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการทำสนธิสัญญานavarin และเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในระบบการค้ากับต่างประเทศของไทยอย่างมาก many เช่นไทยยอมให้ขายข้าวเป็นสินค้าออก สินค้าขาเข้าจะต้องเสียภาษีร้อยละสาม คนในบังคับอังกฤษสามารถบรรทุกอาฟี่นมาที่กรุงเทพฯ ได้โดยไม่ต้องเสียภาษี แต่ต้องขายผื่นให้แก่เจ้าภาษีจะขายให้กับราชภูรไม่ได้ ภายหลังสนธิสัญญานavarin แล้ว การค้ากับต่างประเทศก็เจริญก้าวหน้าขึ้น ราชภูรก็มีเงินใช้กันถ้วนหน้า

คำตามท้ายบท

1. เหตุใดเพื่อค้าจีนจึงคุ้มเศรษฐกิจภายในประเทศ จงตอบมาให้ครบถ้วน
2. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับพ่อค้าวัวต่างอย่างไรบ้าง
3. จงบรรยายสภาพการค้าขายในหัวเมืองปักกิ่งได้ในสมัยราชกาลที่ 5
4. มีเหตุผลอันใดที่ทำให้รัฐบาลเห็นความสำคัญของการค้ากับต่างประเทศ
5. ไทยมีนโยบายดำเนินการค้ากับต่างประเทศอย่างไร และมีแบบแผนการค้าอะไรบ้าง
6. การค้ากับประเทศไทยมีลักษณะอย่างไร จงอธิบาย
7. จงบรรยายการค้าต่างประเทศกับประเทศไทยอังกฤษตลอดจนการทำสัญญาทางการค้ามาให้ครบถ้วน ผับดังแต่การทำสัญญากับครอว์ฟิลด์ การทำสัญญากับเอ็นรี เบอร์น และการทำสัญญากับบาร์ริง

เชิงอธรรถ

1. James C. Ingram, *Economic Change in Thailand 1850-1970*, p. 11.
2. ปาลเก้าว์ช์, เรื่องเดิม, หน้า 63 .
3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 75 .
4. เรื่องเดิม, หน้า 83 .
5. ห.ส.ช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1228 หนังสือพญาชาธรรมบัติฯ มาถึงพญา-วิเศษฤาไชย ผู้สำเร็จการเมืองจะเชิงเทรา อ้างในมัลลิกา เรื่องระพี, “บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและศิลปกรรมไทย รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์รัฐมนตรีบัณฑิต, แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518 (อัดสำเนา), หน้า 46.
6. ห.ส.ช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1216 เลขที่ 118 คำให้การอ้างแಡงคงใช้ให้อ้างเห็นลาว อายจีนหล่า ล่องยามาขายแทนตัวไปร อ้างใน มัลลิกา, เรื่องเดิม, หน้า 46.
7. Crawfurd, op.cit., p. 79.
8. *The Bangkok Calendar 1871*, p. 133. อ้างในมัลลิกา, เรื่องเดิม, หน้า 47.
9. มัลลิกา, เรื่องเดิม, หน้า 48.
10. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
11. G William Skinner, *Chinese Society in Thailand and Analytical History* (New York : Cornell University Press, 1962), p. 27.
12. Ibid. p. 102.
13. Ibid.
14. มัลลิกา, เรื่องเดิม, หน้า 45.
15. ปาลเก้าว์ช์, เรื่องเดิม, หน้า 305.
16. เก็บความจากมัลลิกา, เรื่องเดิม หน้า 80-87.
17. ชูสิทธิ์ ชูชาติ, “พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503)”, เอกสารประกอบการสอนมนานาเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 17 กุมภาพันธ์ 2527, หน้า 18 .
18. เรื่องเดียวกัน, หน้า 69 .
19. เรื่องเดิม, หน้า 70-71 .

20. เรื่องเดิม, หน้า 70.
21. เรื่องเดิม, หน้า 71.
22. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงพระบรมราชโองการฯ ให้ไว้ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ พระบรมราชโองการฯ เจ้าอยู่หัวเรื่องเสด็จประพาสแม่น้ำ崖..., หน้า 12.
23. เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.
24. เรื่องเดิม, หน้า 57.
25. เรื่องเดิม, หน้า 22, 25.
26. เรื่องเดิม, หน้า 42.
27. เรื่องเดิม, หน้า 46.
28. เรื่องเดิม, หน้า 25.
29. เรื่องเดิม, หน้า 81.
30. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงพระบรมราชโองการฯ ให้ไว้ รับแม่น้ำ崖 รัตนโกสินทร์ 109, เล่ม 1, หน้า 37.
31. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงพระบรมราชโองการฯ..., หน้า 70.
32. เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.
33. เรื่องเดิม, หน้า 64.
34. เรื่องเดิม, หน้า 46.
35. เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดा, “สภาพการค้าของไทย พ.ศ. 2325-2398”, ปริญญาโท การศึกษาทางมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยคริสต์วิทยาลัย พ.ศ. 2523 (อัծสำเนา), หน้า 25.
36. เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.
37. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
38. เรื่องเดิม, หน้า 28.
39. บุญรอด แก้วกันหา. เรื่องเดิม, หน้า 104.
40. เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดा, เรื่องเดิม, หน้า 30.
41. วรรณนันท์ ที่น่านนท์, “การค้าสำอางไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522 (อัծสำเนา), หน้า 36.
42. เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.
43. เรื่องเดิม, หน้า 38.

44. ปลาลเก้าร์ช, เรื่องเดิม, หน้า 285 .
45. พระบาทสมเด็จพระปูเจดีย์จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เรื่องบุรพภาคพระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว”, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 33 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510), หน้า 37.
46. เกียรติศักดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 88 .
47. เรื่องเดิม, หน้า 89-90 .
48. เรื่องเดิม, หน้า 91 .
49. เรื่องเดิม, หน้า 89 .
50. เจ้าพระยาพิพารวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 24 .
51. วราภรณ์, เรื่องเดิม, หน้า 60 .
52. คัดจาก เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดा, เรื่องเดิม, หน้า 95-104 .
53. Sarasin Viraphol, Tribute and Profit Sino-Siamese Trade 1652-1853 (Council on East Asian Studies Harward University, 1977), p. 37 as quoted in เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดा, เรื่องเดิม, หน้า 108 .
54. George Finlayson, the Mission to Siam and Hue the Capital of Cochinchina in the Years 1821-2 (London : John Murray, 1826), p. 257 .
55. ห.ส.ช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เลขที่ 15 จ.ศ. 1175 อ้างในเกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดा, เรื่องเดิม, หน้า 109 .
56. เกียรติศักดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 113 .
57. วราภรณ์ ที่นานนท์, เรื่องเดิม, หน้า 76 .
58. ปลาลเก้าร์ช, เรื่องเดิม, หน้า 310 .
59. วราภรณ์, เรื่องเดิม, หน้า 50 .
60. เรื่องเดียวกัน, หน้า 53 .
61. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
62. เรื่องเดิม, หน้า 49 .
63. ม.ร.ว.แสงโสม เกษมครี และวิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สัมมัชชาติ โกลสินทร์รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2394) (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523), หน้า 224.

64. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภा, 2512), เล่ม 34, หน้า 226.
65. เกียรติศักดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 127.
66. ม.ร.ว.แสงโสม เกษมครี..., เรื่องเดิม, หน้า 231.
67. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
68. เรื่องเดิม, หน้า 232.
69. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชนพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภा, 2505), หน้า 124-32 .
70. วรารณ์, เรื่องเดิม, หน้า 82 .
71. เรื่องเดิม, หน้า 84-6 .
72. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
73. เรื่องเดิม, หน้า 88 .
74. เรื่องเดิม, หน้า 90 .
75. เกียรติศักดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 138-9 .
76. เรื่องเดิม, หน้า 150-51 .
77. เรื่องเดิม, หน้า 151-2 .
78. เรื่องเดิม, หน้า 153 .
79. เรื่องเดิม, หน้า 161 .
80. เรื่องเดิม, หน้า 162 .
81. เรื่องเดิม, หน้า 165 .
82. เรื่องเดิม, หน้า 141-6 .
83. เจ้าพระยาทิพกรวงศ์, พระราชนพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภा, 2504), หน้า 140.
84. John Crawfurd, *Journal of an Embassy to Siam...*, p. 158 .
85. ห.ส.ช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194, เลขที่ 48 อ้างในเกียรติศักดิ์ เรื่องเดิม
หน้า 144.